

**„W CENTRUM UWAGI”
PROGRAM NAUCZANIA WIEDZY O SPOŁECZEŃSTWIE
DLA LICEUM OGÓLNOKSZTAŁCĄCEGO I TECHNIKUM**

ZAKRES ROZSZERZONY

Autorka: Barbara Furman

© Copyright by Nowa Era Sp. z o.o.

Warszawa 2022

Spis treści

I. Ogólna charakterystyka programu

II. Podstawa programowa

III. Cele kształcenia i wychowania

IV. Materiał nauczania wraz z odniesieniami do podstawy programowej

V. Zakładane osiągnięcia uczniów

VI. Procedury osiągania celów edukacyjnych

VII. Materiały pomocnicze

I. Ogólna charakterystyka programu nauczania przedmiotu *wiedza o społeczeństwie*

Program jest przeznaczony do nauczania przedmiotu *wiedza o społeczeństwie* w zakresie rozszerzonym w liceum ogólnokształcącym, technikum i szkole branżowej II stopnia. Jego struktura i założenia są zgodne z obowiązującą podstawą programową zawartą w dokumencie: *Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 8 marca 2022 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia* (Dz.U. 2022, poz. 622).

Treści nauczania uporządkowano rzeczowo, dzieląc je na czternaście grup tematycznych (rozdziałów). Rozdziały z kolei podzielono na tematy, które będzie można dostosować do jednej lub kilku jednostek lekcyjnych.

CZĘŚĆ I

1. Człowiek a wspólnota
2. Społeczności i wspólnoty
3. Funkcjonowanie społeczeństwa
4. Procesy demograficzne

CZĘŚĆ II

1. Aktywność obywatelska
2. Polityka
3. Komunikowanie i media
4. Prawo i prawa człowieka

CZĘŚĆ III

1. Ustroje współczesnych państw
2. System polityczny RP
3. Polska po 1989 r.

CZĘŚĆ IV

1. Współczesny świat
2. Polityka zagraniczna Polski
3. Unia Europejska

Program zakłada równoległe, symetryczne kształcenie zarówno wiedzy przedmiotowej, jak i umiejętności oraz postaw. Zapoznanie uczniów ze światem wartości, kształtowanie w nich dojrzałego stosunku do **prawdy**, **dobra** i **życia** jest zasadniczym celem kształcenia przedmiotu *wiedza o społeczeństwie*. Rozkład treści nauczania, zakładane osiągnięcia uczniów i zaproponowane procedury osiągania celów edukacyjnych stanowią istotny element procesu kształtowania kompetencji osobistych, społecznych i obywatelskich, które umożliwią uczniom:

- konsekwentne i skuteczne dążenie do poznania prawdy i odróżnianie jej od fałszu, ocenianie rzetelności otrzymywanych informacji i komunikatów;
- wartościowanie zgodne z kryterium dobra moralnego, odróżnianie dobra od zła oraz ocenianie intencji osób i skutków ich działań z uwzględnieniem kryteriów słuszności, pożytku i szkody;
- przyjmowanie postawy zaangażowania, wykształcenie poczucia wspólnoty i potrzeby służby społeczeństwu, kształtowanie zamierzeń zgodnie z własnymi zdolnościami i pasjami.

Program nauczania przedmiotu bazuje na wieloletnim doświadczeniu twórców materiałów dydaktycznych wydawnictwa Nowa Era oraz na współpracy z nauczycielami. Stanowi połączenie sprawdzonych w praktyce rozwiązań i najnowszych tendencji edukacyjnych. Synteza tradycji i nowoczesności jest szansą na sukces edukacyjny naszych uczniów.

II. Podstawa programowa

CELE KSZTAŁCENIA – WYMAGANIA OGÓLNE

Cele kształcenia przedmiotu wiedza o społeczeństwie w zakresie rozszerzonym w liceum ogólnokształcącym i technikum odpowiadają aspektom ludzkiej dojrzałości, do której prowadzi edukacja szkolna.

I. W aspekcie stosunku do prawdy, stałego zmierzania do jej poznania i odróżniania od fałszu oraz ćwiczenia w rozpoznawaniu stopnia pewności i prawdopodobieństwa. Uczeń:

- 1) ma rzetelną wiedzę o kulturowych, politycznych i gospodarczych aspektach życia społecznego, ze szczególnym odniesieniem do współczesności (przede wszystkim w odniesieniu do Polski, z uwzględnieniem aspektów międzynarodowych);*
- 2) odróżnia to, co trwałe, od tego, co zmienne, a także to, co uniwersalne, od tego, co partykularne i związane z tradycjami lokalnymi – w życiu narodów i państw, w pojęciach i doktrynach politycznych i prawnych, w kulturze życia codziennego, komunikacji społecznej i kulturze politycznej, w instytucjach międzynarodowych.*

II. W aspekcie stosunku do dobra, przyjęcia go jako głównego kryterium wartościowania moralnego, odróżniania go od zła oraz ćwiczenia w ocenie intencji i skutków według słuszności, pożytku i szkody. Uczeń:

- 1) rozpoznaje to, co w życiu społecznym sprzyja rozwojowi człowieka, oraz przyczynia się do zachowania i pomnożenia dobra wspólnego w różnych społecznościach;*
- 2) ocenia zjawiska życia społecznego w świetle ich związku z polską wspólnotą kulturową i polityczną („rzeczą pospolitą”) oraz z cywilizacją europejską inspirowaną przez wymaganie racjonalności w poznaniu, dążenie do sprawiedliwości w prawach, ducha Ewangelii w obyczajach oraz staranie o harmonizowanie ładu i wolności.*

III. W aspekcie stosunku do życia, czyli osobistego zaangażowania, kształtowania zamierzeń według własnych pasji, zdolności oraz poczucia wspólnoty i służby. Uczeń:

- 1) interesuje się życiem zbiorowym, wyraża gotowość do osobistego podejmowania zadań społecznych i zaangażowania obywatelskiego w duchu patriotyzmu jako mądrej miłości ojczyzny ukształtowanej w tradycji Rzeczypospolitej;*
- 2) rozumie znaczenie cnót indywidualnych i społecznych, harmonii praw i obowiązków, wolności i odpowiedzialności, szczęścia osobistego i rozwoju ludzkich wspólnot oraz sprawiedliwych praw i roztropnej polityki;*
- 3) buduje własne wypowiedzi na temat zagadnień życia społecznego, formułuje oceny i je uzasadnia, uczestniczy w debacie – z myślą o własnym rzetelnym i twórczym udziale w życiu publicznym.*

TREŚCI NAUCZANIA – WYMAGANIA SZCZEGÓŁOWE

I. Człowiek – koncepcje i aspekty. Uczeń:

- 1) przedstawia główne filozoficzne koncepcje człowieka (spirytualizm, materializm, jedność duchowo-cielesna, dualizm);*

- 2) odróżnia podstawowe obszary filozoficznej refleksji o człowieku (człowiek-jednostka i natura ludzka, rozum i zmysły, wolność woli, uczucia i emocje, poznanie i decydowanie);
- 3) charakteryzuje, na czym polega pojęcie społecznej natury człowieka obecne w kulturze europejskiej od grecko-rzymskiej starożytności;
- 4) definiuje pojęcie osoby i wskazuje na jego kulturowe, filozoficzne, psychologiczne i religijne tło (wpływ chrześcijaństwa).

II. Dobro wspólne. Uczeń:

- 1) przedstawia ogólne określenie dobra wspólnego (*bonum commune*) jako podstawy życia wspólnego oraz przykłady dobra wspólnego właściwego różnym wspólnotom ludzkim;
- 2) charakteryzuje wynikający z zasady dobra wspólnego aspekt obowiązków jednostki względem wspólnoty;
- 3) przedstawia sprawiedliwość społeczną jako zasadę udziału członków wspólnoty w dobru wspólnym;
- 4) wyjaśnia różnicę między rozumieniem dobra wspólnego uwzględniającym dobro osób a koncepcją totalitarną;
- 5) analizuje cechy indywidualizmu i kolektywizmu w aspekcie psychospołecznym i instytucjonalnym; wykazuje zróżnicowanie kulturowe świata w tych aspektach.

III. Społeczności i wspólnoty. Uczeń:

- 1) wyjaśnia kluczową rolę rodziny jako miejsca budowania najważniejszych relacji społecznych, wcześniejszego od państwa i społeczeństwa;
- 2) charakteryzuje religię jako rzeczywistość społeczną; analizuje religijność we współczesnym społeczeństwie polskim i porównuje ją z religijnością w innym społeczeństwie;
- 3) charakteryzuje władzę jako rzeczywistość społeczną i rozróżnia rodzaje władzy; wskazuje specyficzne cechy władzy politycznej; charakteryzuje zjawisko legitymizacji władzy państwowej;
- 4) charakteryzuje atrybuty państwa jako organizacji politycznej (terytorialność, przymusowość, suwerenność zewnętrzna i wewnętrzna); przedstawia cechy władzy państwowej;
- 5) przedstawia najważniejsze teorie genezy państwa (*Arystotelesa, teistyczna, umowy społecznej, podboju, marksistowska*);
- 6) charakteryzuje przepisy prawa będące podstawą nadawania obywatelstwa polskiego;
- 7) przedstawia różne koncepcje narodu (polityczną i etniczno-kulturową); charakteryzuje czynniki narodotwórcze i sprzyjające zachowaniu tożsamości narodowej;
- 8) charakteryzuje zmiany w strukturze narodowościowej Polski po 1939 roku oraz ich kulturowe, polityczne i społeczne konsekwencje;
- 9) wymienia największe mniejszości narodowe w Rzeczypospolitej Polskiej w rozumieniu ustawy z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz.U. 2017, poz. 823);
- 10) charakteryzuje obecną politykę państwa polskiego wobec mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym, wychodząc od postanowień Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.;
- 11) wymienia najważniejsze postaci z kręgu mniejszości narodowych, etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym o wybitnym zaangażowaniu we wzbogacanie także polskiej kultury;
- 12) wyjaśnia kwestię akulturacji i asymilacji grup mniejszościowych, w tym migranckich; wykazuje, że rodzaj stosowanej polityki państwa w różnym stopniu i kierunku wpływa na te zjawiska.

IV. Społeczeństwa i socjalizacja. Uczeń:

- 1) *charakteryzuje społeczeństwa zbieracko-łowieckie, nomadyczne i rolnicze; charakteryzuje wybraną współczesną społeczność tego typu;*
- 2) *charakteryzuje wiejską społeczność tradycyjną; wskazuje na różnice między społeczeństwem przemysłowym i poprzemysłowym;*
- 3) *porównuje modele socjalizacji charakterystyczne dla własnej grupy wiekowej i pokolenia rodziców; wyjaśnia zjawisko socjalizacji odwróconej;*
- 4) *wyjaśnia pojęcie kapitału społecznego i charakteryzuje jego znaczenie dla rozwoju państwa i społeczeństwa.*

V. Różnice społeczne. Uczeń:

- 1) *podaje przykłady i wyjaśnia uwarunkowania pionowej i poziomej ruchliwości społecznej;*
- 2) *analizuje sposoby adaptacji klas społecznych do zmian społeczno-gospodarczych w Rzeczypospolitej Polskiej; wskazuje na przyczyny degradacji i awansu społecznego przedstawicieli klas społecznych;*
- 3) *przedstawia strukturę warstwową współczesnego społeczeństwa polskiego;*
- 4) *porównuje skalę nierówności społecznych w Rzeczypospolitej Polskiej i wybranym państwie, wyjaśniając związek między nierównościami społecznymi a nierównością szans życiowych;*
- 5) *charakteryzuje wybrany problem życia społecznego w Rzeczypospolitej Polskiej; rozważa różne możliwości jego rozwiązania;*
- 6) *charakteryzuje zjawisko nierówności społecznych jako problem globalny oraz potrafi wskazać na jego przyczyny i skutki;*
- 7) *przedstawia przyczyny i skutki konfliktu społeczno-ekonomicznego w wybranym państwie.*

VI. Społeczeństwo obywatelskie. Uczeń:

- 1) *wyjaśnia, czym jest społeczeństwo obywatelskie; charakteryzuje polskie tradycje w tym zakresie (dziedzictwo I Rzeczypospolitej i ruchu organicznikowskiego w XIX wieku);*
- 2) *podaje współczesne przykłady funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego w Polsce;*
- 3) *charakteryzuje główne kierunki i formy aktywności organizacji pozarządowych w Rzeczypospolitej Polskiej;*
- 4) *porównuje status prawny stowarzyszeń, fundacji i organizacji pożytku publicznego w Rzeczypospolitej Polskiej; przedstawia tryb rejestracji tych organizacji;*
- 5) *przygotowuje według wzoru projekt statutu stowarzyszenia lub fundacji; opracowuje projekt działań społecznych na rzecz wspólnoty lokalnej;*
- 6) *charakteryzuje specyfikę spółdzielczości i rodzaje spółdzielni funkcjonujących współcześnie w Rzeczypospolitej Polskiej;*
- 7) *charakteryzuje cele i działania związków zawodowych oraz innych organizacji reprezentujących interesy różnych kategorii społeczno-zawodowych; przedstawia związki zawodowe funkcjonujące współcześnie w Rzeczypospolitej Polskiej.*

VII. Migracje i kwestia demograficzna w Polsce i we współczesnym świecie. Uczeń:

- 1) *wyjaśnia, czym są: migracja, imigracja, emigracja, repatriacja;*
- 2) *charakteryzuje zasięg i skalę przemieszczeń ludnościowych na ziemiach polskich w XX i XXI wieku;*
- 3) *przedstawia proces repatriacji Polaków w XX i XXI wieku; wskazuje różnice między „repatriacją” a „wysiedleniem”;*
- 4) *wskazuje największe skupiska Polaków na świecie w XXI wieku;*
- 5) *charakteryzuje wkład emigracji polskiej w polskie życie narodowe w XX i XXI wieku;*
- 6) *wyjaśnia, czym jest „Karta Polaka”, i wskazuje przykłady jej praktycznego zastosowania;*

- 7) opisuje przyczyny i kierunki ruchów migracyjnych we współczesnym świecie, ze szczególnym uwzględnieniem zmieniającej się sytuacji w Europie (od fal migracyjnych z Europy do fal migracyjnych do Europy), także w obliczu kryzysu klimatycznego;
- 8) wyjaśnia pojęcia niżu i wyżu demograficznego;
- 9) charakteryzuje rolę wzrostu demograficznego dla perspektyw rozwojowych kraju, zestawia to z obecną sytuacją Polski w tym zakresie;
- 10) charakteryzuje w ogólnym zarysie globalne tendencje demograficzne, wskazując, które kontynenty odnotowują w ciągu ostatnich 30 lat wzrost, a które – stagnację demograficzną.

VIII. Polityka i kultura polityczna. Uczeń:

- 1) wyjaśnia, czym jest kultura polityczna;
- 2) wyjaśnia, czym jest polityka i myśl polityczna oraz czym różnią się one od ideologizacji i politykierstwa;
- 3) charakteryzuje główne współczesne kierunki myśli politycznej (konserwatyzm, liberalizm, nacjonalizm, socjalizm, chrześcijańską demokrację); wskazuje ich polski kontekst (najważniejsi twórcy, programy, oddziaływanie);
- 4) wyjaśnia, na czym polega totalitaryzm i jakie są jego historyczne źródła w przemianach nowoczesności (m.in. absolutyzm polityczny, rewolucja francuska, umasowienie i ideologizacja życia społecznego, „ucieczka od wolności”, powstanie „świeckich religii” politycznych); wskazuje różnice między totalitaryzmem a autorytaryzmem;
- 5) charakteryzuje system rządów totalitarnych, porównując najważniejsze cechy ustrojowe Związku Sowieckiego oraz III Rzeszy Niemieckiej;
- 6) wyjaśnia pojęcie faszystów i charakteryzuje jego różne konteksty znaczeniowe;
- 7) analizuje zjawisko populizmu obecne we współczesnej polityce i jego konsekwencje;
- 8) przedstawia cechy charakterystyczne państwa demokratycznego na przykładzie III Rzeczypospolitej Polskiej i umieszcza je na tle polskiego dziedzictwa kultury politycznej (tradycje parlamentaryzmu i republikanizmu wyrosłe z chrześcijańskiej troski o dobro wspólne i antycznej nauki o „res publice”);
- 9) charakteryzuje rolę kultury jako spoiwa wspólnoty politycznej; wymienia i charakteryzuje wybranych polskich autorów teorii dotyczących zależności kultury, życia społecznego i polityki (np. Ludwika Krzywickiego, Feliksa Koniecznego, Floriana Znanieckiego, Stanisława i Marię Ossowskich, Józefa Chalasińskiego);
- 10) analizuje – z wykorzystaniem wyników badań opinii publicznej – postawy społeczeństwa polskiego wobec instytucji publicznych i polityków.

IX. Komunikowanie społeczne. Uczeń:

- 1) wyjaśnia, na czym polega komunikacja społeczna;
- 2) charakteryzuje rolę mediów i zmiany zachodzące we współczesnym krajobrazie medialnym (rola internetu oraz cyfryzacji);
- 3) wyjaśnia pojęcia socjotechniki, propagandy i marketingu politycznego; wskazuje różnice między tymi pojęciami;
- 4) wyjaśnia pojęcie dyfamacji; podaje przykład oddziaływania propagandowego o charakterze zniesławiającym (wymierzona w Polskę akcja dyfamacyjna pod szyldem „polskie obozy koncentracyjne”); charakteryzuje sposoby walki z dyfamacją („Anti-defamation League”; Reduta Dobrego Imienia; placówki dyplomatyczne);
- 5) wyjaśnia pojęcie soft power i charakteryzuje znaczenie wizerunku państwa w polityce międzynarodowej;

- 6) wymienia przykłady zaangażowania różnych państw na rzecz upowszechniania za granicą korzystnego wizerunku własnej kultury (np. British Council, Instytuty Konfucjusza, Goethe-Institut, Instytut Adama Mickiewicza);
- 7) podaje współczesne przykłady cenzury (np. w mediach społecznościowych);
- 8) wyjaśnia związek między wolnością słowa a odpowiedzialnością za słowo.

X. Prawo. Uczeń:

- 1) rozróżnia źródła, z których wywodzą się normy w różnych systemach prawnych (prawo: zwyczajowe, precedensowe, religijne, pozytywne) oraz ich inspiracje pochodzące z kulturowego dziedzictwa Europy (prawo rzymskie, prawo kanoniczne);
- 2) wyjaśnia zasady hierarchiczności, spójności i zupełności w systemie prawnym oraz pojęcie luki prawnej; rozpoznaje rodzaje prawa (międzynarodowe, krajowe, miejscowe; prywatne, publiczne; materialne, formalne; cywilne, karne, administracyjne, pisane, niepisane);
- 3) wyjaśnia pojęcie praw człowieka oraz ich związek z dziedzictwem cywilizacji zachodniej;
- 4) rozróżnia generacje praw człowieka, stosując pojęcia praw negatywnych i pozytywnych oraz wskazując na inny stopień ich ochrony; wymienia główne dokumenty dotyczące praw człowieka (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., konwencja haska, konwencje genewskie, Deklaracja praw człowieka);
- 5) przedstawia kwestie urzeczywistnienia wybranej wolności człowieka i stopnia jej ograniczenia związanego z prawami innych osób lub porządkiem publicznym.

XI. Ustrój i system polityczny III Rzeczypospolitej. Uczeń:

- 1) wyjaśnia, na czym polega demokratyczne państwo prawne;
- 2) charakteryzuje polskie tradycje konstytucyjne i ujmując na ich tle konstytucję obowiązującą w latach 1952–1997;
- 3) podaje najważniejsze etapy częściowych zmian w konstytucji w latach 1989–1997;
- 4) charakteryzuje tło polityczne towarzyszące uchwaleniu Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (specyfika składu politycznego parlamentu wyłonionego w 1993 roku);
- 5) charakteryzuje treść preambuły do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., umieszczając ją w kontekście polskiej tradycji konstytucyjnej (porównanie z Konstytucją 3 maja oraz z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej z 1921 roku);
- 6) wymienia najważniejsze organy władzy w Rzeczypospolitej Polskiej, charakteryzuje relacje między nimi w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.;
- 7) przedstawia proces legislacyjny opisany w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.;
- 8) omawia najważniejsze organy kontroli państwowej oraz sądownictwa konstytucyjnego;
- 9) charakteryzuje zakres praw człowieka i praw obywatelskich w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., zaczynając od gwarancji poszanowania praw do życia wszystkich osób;
- 10) charakteryzuje główne zasady obowiązującego w Rzeczypospolitej Polskiej prawa wyborczego (wybory pięcioprzymiotnikowe, próg wyborczy);
- 11) wymienia główne organy Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej;
- 12) wymienia aktualnych marszałków obu izb polskiego parlamentu;
- 13) podaje znaczenie pojęciowe pierwszego, drugiego i trzeciego czytania ustaw w Sejmie;
- 14) charakteryzuje rolę komisji sejmowych (senackich) w procesie legislacyjnym; wymienia nazwy dwóch/trzech komisji parlamentarnych;
- 15) wyjaśnia pojęcie kworum w parlamencie;
- 16) charakteryzuje pozaustawodawcze znaczenie parlamentu (np. umacnianie więzi z Polonią, rola obu izb w polskiej dyplomacji publicznej);

- 17) wskazuje na elementy demokracji bezpośredniej obecne w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.;
- 18) omawia postanowienia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. dotyczące rodziny i małżeństwa;
- 19) wyjaśnia pojęcie samorządu terytorialnego; charakteryzuje polskie tradycje w tym zakresie;
- 20) charakteryzuje główne etapy odrodzenia samorządu terytorialnego w Polsce po 1989 roku;
- 21) charakteryzuje funkcjonowanie organów gminy, powiatu i województwa;
- 22) wyjaśnia pojęcie finansów publicznych; przedstawia modele polityki gospodarczej państwa; wyjaśnia pojęcie i przedstawia rodzaje polityk publicznych;
- 23) przedstawia źródła dochodów budżetu państwa i kierunki wydatków budżetowych w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 24) wyjaśnia, jakie są w Rzeczypospolitej Polskiej źródła dochodów samorządu terytorialnego (dochody własne, dotacje, subwencje) i kierunki ich wydatków;
- 25) znajduje i analizuje informacje na temat dochodów i wydatków własnych gminy oraz powiatu.

XII. Formy ustroju współczesnych państw. Uczeń:

- 1) analizuje sposób wyboru i charakteryzuje formę (jednoosobowa lub kolegialna) głowy państwa we współczesnych republikach; odróżnia prerogatywy Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej od innych jego uprawnień;
- 2) przedstawia, odwołując się do współczesnych przykładów, typologie współczesnych monarchii ze względu na pozycję głowy państwa (absolutna, konstytucyjna, parlamentarna); analizuje normy dotyczące sukcesji;
- 3) charakteryzuje systemy polityczne oparte na współpracy legislatywy i egzekutywy – parlamentarno-gabinetowy (na przykładzie Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej) i kanclerski (na przykładzie Republiki Federalnej Niemiec); wykazuje, że elementy tych systemów obowiązują w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 4) charakteryzuje systemy ze szczególną rolą prezydenta – klasyczny prezydencki (na przykładzie Stanów Zjednoczonych Ameryki) i parlamentarno-prezydencki (na przykładzie Republiki Francuskiej); wykazuje, że elementy drugiego z tych systemów obowiązują w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 5) charakteryzuje systemy polityczne z zachwianym podziałem władzy – parlamentarno-komitetowy (na przykładzie Konfederacji Szwajcarii) i superprezydencki (na przykładzie Federacji Rosyjskiej); przedstawia instytucjonalne warunki funkcjonowania demokracji w takich systemach;
- 6) charakteryzuje funkcje legislatywy: ustrojodawczą, ustawodawczą, kontrolną i kreacyjną; wskazuje kompetencje parlamentu w Rzeczypospolitej Polskiej w ramach poszczególnych funkcji; podaje przykłady państw z parlamentem jednoizbowym i dwuizbowym.

XIII. Rzeczpospolita i problem wychodzenia z komunizmu. Uczeń:

- 1) charakteryzuje kulturowy, polityczny, społeczny i gospodarczy bilans rządów komunistycznych w Polsce;
- 2) wymienia najważniejsze wydarzenia związane z przełomem 1989 roku w Polsce oraz w Europie Środkowej;
- 3) charakteryzuje spór polityczny w Polsce po 1989 roku w odniesieniu do sposobów pozbycia się dziedzictwa komunizmu („wojna na górze”, „gruba kreska”, „przyspieszenie”);
- 4) wyjaśnia, na czym polegała wizja budowy „trzeciej niepodległości” przedstawiona w 1991 roku przez św. Jana Pawła II;
- 5) wyjaśnia pojęcie partii politycznej; charakteryzuje główne etapy odbudowy wielopartyjnego życia politycznego w Polsce po 1989 roku (ze szczególnym uwzględnieniem zmian w systemie finansowania partii politycznych);

- 6) wymienia reprezentowane w parlamencie Rzeczypospolitej Polskiej partie polityczne oraz osoby stojące na ich czele;
- 7) charakteryzuje, na czym polegała transformacja gospodarcza w Polsce po 1989 roku;
- 8) wyjaśnia pojęcia prywatyzacji, reprivatyzacji, powszechnego uwłaszczenia;
- 9) charakteryzuje postkomunizm jako zjawisko polityczne i gospodarcze; porównuje jego postać w Polsce z innymi krajami dawnego „bloku wschodniego” (np. z Rosją);
- 10) wyjaśnia pojęcia uwłaszczenia nomenklatury i kapitalizmu politycznego; podaje przykłady tych zjawisk w Polsce po 1989 roku;
- 11) charakteryzuje rządy postkomunistyczne w Polsce w latach 1993–1997 i 2001–2005;
- 12) wyjaśnia pojęcie korupcji i jej szkodliwości dla kultury politycznej i gospodarki; podaje jej przykłady w Polsce po 1989 roku (np. „afery Rywina”); wyjaśnia pojęcie sejmowej komisji śledczej;
- 13) jest w stanie wskazać główne linie debaty i sporu politycznego w Polsce po ujawnieniu „afery Rywina” (program „IV Rzeczypospolitej”, powrót pojęcia rewolucji moralnej) do 2005 roku;
- 14) charakteryzuje kierunki przemian politycznych, społecznych i gospodarczych w Polsce w latach 2005–2015.

XIV. Polityka zagraniczna Polski po 1989 roku. Uczeń:

- 1) charakteryzuje zmiany geopolityczne w najbliższym otoczeniu Polski po 1989 roku (zjednoczenie Niemiec, rozpad Czechosłowacji i ZSRS) oraz ich znaczenie dla naszego kraju;
- 2) przedstawia główne etapy i konsekwencje wejścia Polski w struktury euroatlantyckie (NATO w 1999 roku) oraz do Unii Europejskiej w 2004 roku;
- 3) charakteryzuje najważniejsze formy regionalnej współpracy w Europie Środkowej, w których uczestniczy Polska: Grupa Wyszehradzka (V4), Trójmorze, relacje z Ukrainą i Białorusią;
- 4) charakteryzuje zaangażowanie Polski w działalność organizacji międzynarodowych (np. misje pokojowe Wojska Polskiego w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych);
- 5) przedstawia zaangażowanie Polski (rządu i organizacji pozarządowych np. „Pomoc Kościołowi w Potrzebie”, Polska Akcja Humanitarna) na rzecz osób prześladowanych na całym świecie z powodu swojego wyznania (w tym pomoc dla chrześcijan) oraz dla ofiar wojen domowych (Syria, Afganistan);
- 6) charakteryzuje pozycję Polski w debatach nad planowaniem sprawiedliwej transformacji energetycznej i zeroemisyjności Unii Europejskiej oraz realizację wynikających z nich postulatów.

XV. Kulturowe, polityczne i gospodarcze zmiany na świecie po 1989 roku. Uczeń:

- 1) wskazuje, kto i dlaczego wygrał „zimną wojnę”;
- 2) charakteryzuje nadzieje i obawy towarzyszące pierwszym latom po upadku komunizmu w Europie Środkowej i Wschodniej (w tym kontekście wyjaśnia pojęcia końca historii Francisca Fukuyamy oraz demokracji bez wartości św. Jana Pawła II);
- 3) wskazuje przykłady państw kierujących się po 1989 roku ideologią komunistyczną (Korea Północna, Chiny, Kuba) i charakteryzuje konsekwencje, jakie miało i ma to dla ich obywateli;
- 4) wyjaśnia pojęcie nowego ładu światowego (New World Order) i wskazuje przejawy jego działania (I wojna w Zatoce Perskiej, amerykańska strategia „partnerstwa w przywództwie” z Niemcami);
- 5) wyjaśnia pojęcie ludobójstwa i podaje przykłady we współczesnym świecie: Rwanda (1994 rok), Srebrenica (1995 rok);
- 6) wyjaśnia pojęcia terroryzmu oraz wojny z terroryzmem i podaje ich przykłady;
- 7) charakteryzuje przyczyny i przejawy globalnego (politycznego i gospodarczego) wzrostu znaczenia Chin (ekspansja gospodarcza w Afryce, inicjatywa „Nowego Jedwabnego Szlaku”, rozwój militarny);
- 8) wyjaśnia pojęcie wojny hybrydowej i podaje przykłady takich konfliktów;
- 9) wyjaśnia pojęcie cyberwojny i podaje przykłady takich konfliktów;

- 10) charakteryzuje kolejne etapy integracji europejskiej po 1989 roku (traktat z Maastricht, traktat lizboński); konfrontuje te nowe etapy z głównymi zasadami towarzyszącymi europejskiej integracji po 1945 roku (subsydiarność, swoboda przepływu ludzi, usług i kapitału);
- 11) wskazuje główne organy Unii Europejskiej i wymienia osoby nimi kierujące (przewodniczący Komisji Europejskiej, przewodniczący Parlamentu Europejskiego, przewodniczący Rady Europejskiej);
- 12) przedstawia dochody i wydatki budżetowe Unii Europejskiej oraz fundusze Unii Europejskiej i podaje przykłady ich wykorzystania na poziomie regionalnym i centralnym w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 13) wymienia największe siły polityczne reprezentowane aktualnie w Parlamencie Europejskim;
- 14) charakteryzuje znaczenie polskich eurodeputowanych w Parlamencie Europejskim i odgrywaną przez nich rolę;
- 15) wyjaśnia pojęcie europejskiej polityki klimatycznej i charakteryzuje jej konsekwencje gospodarcze i społeczne dla życia Europejczyków w pierwszej połowie XXI wieku.

WARUNKI I SPOSÓB REALIZACJI

Podczas realizacji celów kształcenia dla przedmiotu wiedza o społeczeństwie w zakresie rozszerzonym należy odwołać się do różnorodnych metod dydaktycznych, które mają wspomagać uczniów w szeroko pojętej edukacji obywatelskiej. Wiedza o społeczeństwie w zakresie rozszerzonym w połączeniu z wiadomościami oraz umiejętnościami nabytymi w toku nauczania przedmiotu historia i terazniejszość mają utrwalić w umysłach uczniów spojrzenie na „rzecz pospolitą” jako na dobro wspólne wszystkich obywateli, które jest „dane i zadane”, niesie za sobą nie tylko prawa, lecz także obowiązki, wymaga zarówno wiedzy o naszym dziedzictwie kultury politycznej i obywatelskiej, jak i brania odpowiedzialności za jego trwanie i pomnażanie.

Zaleca się, aby na podstawie znajomości podstawowych pojęć, wprowadzanych już w toku nauczania przedmiotu historia i terazniejszość, uczniowie rozwijali swoje umiejętności prowadzenia dyskusji, analizowania zjawisk kulturowych, społecznych i politycznych oraz formułowania ich syntetycznych ocen. W tym kontekście należy w toku nauczania przedmiotu zachęcać uczniów do prowadzenia debat oraz pracy nad projektami grupowymi. W tym ostatnim zakresie pozostawia się duże pole do własnej inwencji nauczycieli.

Praca z podręcznikiem powinna być uzupełniona o inne narzędzia dydaktyczne, takie jak: materiały źródłowe, słowniki, leksykony, mapy, wykresy, diagramy, opracowania statystyczne.

Zaleca się organizowanie wycieczek edukacyjnych, np. do instytucji, organizacji i stowarzyszeń związanych z funkcjonowaniem państwa polskiego (m.in. Sejm i Senat Rzeczypospolitej Polskiej) oraz społeczeństwa obywatelskiego (np. wizyta w wybranej organizacji pozarządowej). Nauczyciel może również organizować spotkania uczniów z osobami zaangażowanymi w działalność wspomnianych instytucji, organizacji i stowarzyszeń.

Zalecane jest korzystanie z nowych technologii. W tym kontekście warto zwrócić uwagę na możliwość sięgania do zasobów ogólnie dostępnych w internecie (np. wykorzystania wartościowych filmów edukacyjnych czy innych materiałów treściowo związanych z materiałem nauczaniem na przedmiocie wiedza o społeczeństwie).

Należy podkreślić, że nauczanie przedmiotu wiedza o społeczeństwie w zakresie rozszerzonym jest ściśle związane z nauczaniem przedmiotu historia i terazniejszość, który przekazuje nie tylko wiedzę o najnowszej historii Polski i świata, lecz także podstawy wiedzy potrzebnej do rozwijania edukacji obywatelskiej w toku realizacji treści przewidzianych dla przedmiotu wiedza o społeczeństwie w zakresie rozszerzonym. Przedmiot historia i terazniejszość zawiera bowiem siatkę podstawowych pojęć oraz pozwala zdobyć podstawową wiedzę o najważniejszych procesach politycznych, społecznych i kulturowych w Polsce i na świecie po 1945 roku, co jest warunkiem pogłębienia

edukacji obywatelskiej w toku nauczania przedmiotu wiedza o społeczeństwie w zakresie rozszerzonym.

III. Cele kształcenia i wychowania

Celem zaproponowanych działań edukacyjnych jest stworzenie warunków, które umożliwią uczniom:

- **kształtowanie postaw i wartości** niezbędnych do bycia świadomym, zaangażowanym i odpowiedzialnym obywatelem potrafiącym
 - działać w duchu patriotyzmu,
 - dbać o dobro wspólne „rzeczypospolitej”, społeczności lokalnej, wspólnoty narodowo-etnicznej oraz politycznej,
 - aktywnie i twórczo uczestniczyć w różnych obszarach życia społecznego,
 - brać odpowiedzialność za trwanie i pomnażanie polskiego dziedzictwa kulturowego;
- **kształtowanie postaw i wartości** niezbędnych do bycia człowiekiem odpowiedzialnym za własne życie, samodzielnym i otwartym, który potrafi
 - dokonywać racjonalnych wyborów w życiu osobistym i publicznym,
 - podejmować wyzwania i rozwiązywać problemy,
 - harmonijnie łączyć dbałość o własny rozwój i szczęście osobiste z troską o dobro wspólnoty, a także świadomość własnych praw i wolności z gotowością do wykonywania obowiązków wobec zbiorowości;
- **nabycie umiejętności** niezbędnych do aktywnego i racjonalnego funkcjonowania w przestrzeni publicznej i społeczeństwie informacyjnym, w tym
 - czytania ze zrozumieniem oraz analizy i oceny źródeł informacji (tekstów normatywnych, publicystycznych i popularnonaukowych, źródeł statystycznych i ikonograficznych), a także wykorzystania technologii cyfrowej,
 - konstruowania różnych form wypowiedzi, formułowania, uzasadniania i obrony własnego stanowiska, budowania argumentów i kontrargumentów, oceny zdarzeń, postaw i sposobów działania, zgodnego z regułami udziału w dyskusji i debacie,
 - funkcjonowania w grupie społecznej, identyfikowania potrzeb własnych i innych ludzi, współpracy przy realizacji zadań,
 - podejmowania racjonalnych decyzji, odpowiedniego reagowania w sytuacjach konfliktowych oraz w przypadkach zagrożenia praw i wolności,
 - diagnozowania problemów społecznych i wpływania na ich rozwiązanie,
 - korzystania z procedur i możliwości, jakie oferują obywatelom instytucje życia publicznego;
- **zdobywanie wiedzy** niezbędnej do rozumienia
 - kulturowych, politycznych i gospodarczych aspektów życia społecznego współczesnej Polski i współczesnego świata,
 - różnorodnych aspektów kultury społeczeństw lokalnych, narodów i państw,
 - wartości i postaw ukształtowanych w tradycji Rzeczypospolitej, dziedzictwa polskiej kultury politycznej i obywatelskiej,
 - struktur i mechanizmów współczesnego ładu międzynarodowego oraz zachodzących w nim zależności,
 - rozwiązań ustrojowych i instytucji prawnych w Rzeczypospolitej Polskiej oraz w wybranych państwach współczesnego świata.

IV. Materiał nauczania wraz z odniesieniami do podstawy programowej

CZĘŚĆ I

Tematy	Zagadnienia	Proponowana liczba godzin lekcyjnych	Odniesienia do podstawy programowej
I. Człowiek a wspólnota			
1. Kim jest człowiek?	• badanie natury ludzkiej w ujęciu historycznym • założenia głównych filozoficznych koncepcji człowieka: spirytualizmu, materializmu, jedności duchowo-cieleśnej, dualizmu, personalizmu • obszary filozoficznej refleksji o człowieku: - jednostka i natura ludzka - rozum i zmysły - wolność woli - uczucia i emocje - poznanie i decydowanie • nauka (w tym filozofia) i religia wobec natury ludzkiej	2	I.1, I.2
2. Człowiek istotą społeczną	• istota społecznej natury człowieka • antyczne koncepcje społecznej natury człowieka • człowiek jako osoba • osoba w filozofii chrześcijańskiej • wyjaśnienie znaczenia pojęć: „status społeczny” i „rola społeczna” • potrzeby człowieka • formy życia społecznego, grupy społeczne	2	I.3, I.4
3. Dobro wspólne	• istota dobra wspólnego • dobro wspólne w rozumieniu różnych wspólnot ludzkich • obowiązki jednostki względem wspólnoty • obowiązki wobec wspólnoty w <i>Konstytucji RP</i> • dobro wspólne w <i>Konstytucji RP</i> • koncepcje sprawiedliwości • idea sprawiedliwości społecznej • sprawiedliwość społeczna w <i>Konstytucji RP</i> • tolerancja w życiu społecznym	2	II.1, II.2, II.3
4. Dobro jednostki a dobro wspólne	• miejsce człowieka w świecie i jego rola w społeczeństwie w koncepcjach indywidualistycznej i kolektywistycznej • społeczeństwo indywidualistyczne a społeczeństwo kolektywistyczne	2	II.4, II.5

	• indywidualizm a egoizm • kolektywizm w ustrojach totalitarnych • zróżnicowanie kulturowe świata w obszarze indywidualizmu i kolektywizmu		
II. Społeczności i wspólnoty			
1. Rodzina	• rodzina w <i>Konstytucji RP</i> • rodzina jako miejsce budowania fundamentalnych relacji społecznych • typy rodzin we współczesnym świecie • funkcje rodziny • pozycja rodziny we współczesnym społeczeństwie i państwie	2	III.1, XI.18
2. Wspólnoty religijne	• religia jako rzeczywistość społeczna • cechy religijności we współczesnym społeczeństwie polskim • cechy religijności w wybranych społeczeństwach współczesnego świata • religie współczesnego świata • relacje między wspólnotami religijnymi • typy współczesnych organizacji religijnych • organizacje religijne we współczesnej Polsce • zjawisko laicyzacji we współczesnym świecie	2	III.2
3. Państwo	• współczesna definicja państwa • atrybuty państwa jako organizacji politycznej • rodzaje władzy • cechy władzy państwowej • legitymizacja władzy państwowej • teorie genezy państwa: Arystotelesa, teistyczna, umowy społecznej, podboju, marksistowska	2	III.3, III.4, III.5
4. Obywatelstwo	• istota instytucji prawnej obywatelstwa • zasady nabywania obywatelstwa w Polsce • prawa i obowiązki obywatela polskiego • utrata obywatelstwa polskiego • bezpaństwowcy • podwójne obywatelstwo	1	III.6
5. Naród	• istota wspólnoty narodowej • polityczna koncepcja narodu • etniczno-kulturowa koncepcja narodu • istota tożsamości narodowej • formy tożsamości narodowej • postawy Polaków wobec kwestii tożsamości narodowej • czynniki narodotwórcze i sprzyjające zachowaniu tożsamości narodowej	2	III.7

6. Polityka narodowościowa	• rodzaje grup mniejszościowych o charakterze etnicznym: autochtoni, mniejszość etniczna, mniejszość narodowa, imigranci, grupy regionalne (etnograficzne) • ochrona grup mniejszościowych we współczesnym świecie • akulturacja i asymilacja grup mniejszościowych • modele polityki narodowościowej i ich konsekwencje • typy przystosowania imigrantów do życia w społeczeństwie przyjmującym	2	III.12
7. Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce	• zmiany w strukturze narodowościowej Polski po 1939 r. oraz ich kulturowe, polityczne i społeczne konsekwencje • mniejszości narodowe, etniczne i grupa posługująca się językiem regionalnym we współczesnej Polsce – cechy kulturowe, liczebność, rozmieszczenie geograficzne, formy aktywności • regulacje prawne określające status grup mniejszościowych w Polsce • polityka państwa polskiego wobec mniejszości narodowych, etnicznych i grupy posługującej się językiem regionalnym • wkład wybitnych postaci z kręgu mniejszości w rozwój polskiej kultury	3	III.8, III.9, III.10, III.11
III. Funkcjonowanie społeczeństwa			
1. Rodzaje społeczeństw	• wyjaśnienie znaczenia pojęć: „społeczeństwo”, „zmiana społeczna”, „rozwój społeczny”, „postęp społeczny” • cechy społeczeństwa zbieracko-łowieckiego, nomadycznego i rolniczego • współczesne społeczeństwa i społeczności typu zbieracko-łowieckiego, nomadycznego i rolniczego • specyfika wiejskiej społeczności tradycyjnej • cechy społeczeństwa przemysłowego i postprzemysłowego • cechy współczesnych społeczeństw • społeczeństwo nowoczesne a tradycyjne	3	IV.1, IV.2
2. Socjalizacja	• istota i cechy procesu socjalizacji • instytucje socjalizacji • modele socjalizacji w różnych grupach wiekowych – socjalizacja pierwotna i wtórna • zjawisko socjalizacji odwróconej	1	IV.3

	• resocjalizacja		
3. Kapitał społeczny	• wyjaśnienie znaczenia pojęcia „kapitał społeczny” • elementy tworzące kapitał społeczny • kapitał ludzki a kapitał społeczny • rodzaje kapitału społecznego • funkcje kapitału społecznego • zaufanie a kapitał społeczny • znaczenie kapitału społecznego dla rozwoju państwa i społeczeństwa	1	IV.4
4. Struktura społeczna	• wyjaśnienie znaczenia pojęć: „struktura społeczna”, „ruchliwość społeczna”, „warstwa społeczna”, „klasa społeczna” • uwarunkowania pionowej i poziomej ruchliwości społecznej	1	V.1
5. Przemiany społeczne w Polsce	• struktura społeczna w Polsce przed 1989 r. • istota transformacji ustrojowej w Polsce • wyjaśnienie znaczenia pojęcia „adaptacja społeczna” • sposoby adaptacji klas społecznych do zmiany społeczno-gospodarczej w Polsce • przyczyny degradacji i awansu klas społecznych w Polsce po 1989 r. • struktura warstwowa współczesnego społeczeństwa polskiego	2	V.2, V.3
6. Nierówności społeczne	• nierówności społeczne we współczesnym świecie i w Polsce: przyczyny, przejawy, skala problemu • poziom nierówności dochodowych – wskaźnik Giniego • nierówność społeczna a nierówność szans życiowych • sposoby ograniczania nierówności społecznych • przyczyny i skutki konfliktów społeczno-ekonomicznych we współczesnym świecie	2	V.4, V.6, V.7
7. Problemy społeczne w Polsce	• zjawisko wykluczenia społecznego: przyczyny, przejawy, skutki • problemy życia społecznego we współczesnej Polsce • polityka społeczna państwa polskiego – priorytety, sposoby rozwiązywania problemów, instytucje udzielające pomocy społecznej • system ubezpieczeń społecznych w Polsce	3	V.5
IV. Procesy demograficzne			

1. Migracje we współczesnym świecie	• wyjaśnienie znaczenia pojęć: „migracja”, „imigracja”, „emigracja”, „repatriacja” • przyczyny i kierunki ruchów migracyjnych we współczesnym świecie, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji w Europie • bariery migracyjne • imigranci w Polsce	2	VII.1, VII.7
2. Migracje na ziemiach polskich	• przemieszczenia ludności na ziemiach polskich w ujęciu historycznym – od upadku I Rzeczypospolitej do 1989 r. • migracje Polaków na przełomie XX i XXI w. • proces repatriacji Polaków w XX i XXI w. • repatriacja a wysiedlenie • migracje wewnętrzne we współczesnej Polsce	2	VII.2, VII.3
3. Polacy za granicą	• wyjaśnienie znaczenia pojęć: „diaspora”, „Polonia” • główne skupiska Polaków na świecie w XXI w. – liczebność, rozmieszczenie geograficzne, przyczyny migracji • wkład emigracji polskiej w polskie życie narodowe w XX i XXI w. • założenia Karty Polaka i przykłady jej praktycznego zastosowania	2	VII.4, VII.5, VII.6
4. Procesy demograficzne na świecie	• wyjaśnienie znaczenia pojęć: „przyrost naturalny”, „eksplozja demograficzna”, „regres demograficzny” • czynniki mające wpływ na rozwój demograficzny społeczeństw • globalne tendencje demograficzne – różnice w sytuacji demograficznej na poszczególnych kontynentach • sytuacja demograficzna w Europie • państwo w walce z niekorzystnymi trendami demograficznymi	2	VII.10
5. Tendencje demograficzne w Polsce	• wyjaśnienie znaczenia pojęć: „niż demograficzny”, „wyż demograficzny”, „depopulacja”, „współczynnik dzietności”, „suburbanizacja” • związek wzrostu demograficznego z perspektywami rozwojowymi państwa polskiego • sytuacja demograficzna współczesnej Polski • polityka państwa polskiego wobec niekorzystnych trendów demograficznych	2	VII.8, VII.9

CZĘŚĆ II

Tematy	Zagadnienia	Proponowana liczba godzin lekcyjnych	Odniesienia do podstawy programowej
I. Aktywność obywatelska			
1. Społeczeństwo obywatelskie	• istota i idee społeczeństwa obywatelskiego • tradycje społeczeństwa obywatelskiego w Polsce – dziedzictwo I Rzeczypospolitej, ruchu organicznikowskiego w XIX w. i II Rzeczypospolitej • specyfika społeczeństwa obywatelskiego w okresie PRL • transformacja ustrojowa a proces kształtowania się społeczeństwa obywatelskiego w Polsce • społeczeństwo obywatelskie w Polsce w XX i XXI w. – przykłady funkcjonowania	2	VI.1, VI.2
2. Organizacje pozarządowe	• główne kierunki i formy aktywności organizacji pozarządowych w Polsce • status prawny stowarzyszeń, fundacji i organizacji pożytku publicznego oraz tryb ich rejestracji • statuty stowarzyszeń i fundacji • przykłady stowarzyszeń i fundacji działających w Polsce • przykładowe działania organizacji pozarządowych na rzecz wspólnoty lokalnej	2	VI.3, VI.4, VI.5
3. Spółdzielczość	• specyfika spółdzielczości • cele i status prawny spółdzielni w Polsce • rodzaje spółdzielni w Polsce	1	VI.6
4. Organizacje społeczno-zawodowe	• cele i typowe działania związków zawodowych • status prawny związków zawodowych w Polsce • związki zawodowe funkcjonujące współcześnie w Rzeczypospolitej Polskiej • organizacje pracodawców • samorządy zawodowe	2	VI.7
II. Polityka			
1. Istota polityki	• sposoby rozumienia pojęcia „polityka” • polityka a politykierstwo • zjawisko konfliktu i kompromisu politycznego	1	VIII.2

2. Myśl polityczna	• wyjaśnienie znaczenia pojęć: „myśl polityczna”, „ideologia”, „doktryna polityczna”, „program polityczny”, „ideologizacja” • główne współczesne kierunki myśli politycznej: konserwatyzm, liberalizm, nacjonalizm, socjalizm, chrześcijańska demokracja • główne współczesne kierunki myśli politycznej na gruncie polskim: najważniejsi twórcy, programy, oddziaływanie	2	VIII.2, VIII.3
3. Totalitaryzm	• cechy charakterystyczne totalitaryzmu, w tym systemów rządów totalitarnych • założenia ideologii totalitarnych: faszyzmu, nazizmu i komunizmu • najważniejsze cechy ustrojowe Związku Sowieckiego oraz III Rzeszy Niemieckiej • historyczne źródła totalitaryzmu, m.in. absolutyzm polityczny, rewolucja francuska, umasowienie i ideologizacja życia społecznego, „ucieczka od wolności”, powstanie „świeckich religii” politycznych • różnice między totalitaryzmem a autorytaryzmem • współczesne konteksty znaczeniowe pojęcia „fasyzm”	2	VIII.4, VIII.5, VIII.6
4. Demokracja	• istota i formy demokracji • zasady państwa demokratycznego na przykładzie III Rzeczypospolitej Polskiej • polskie tradycje demokratyczne – parlamentaryzm i republikanizm • polskie tradycje konstytucyjne a konstytucja PRL	2	VIII.8, XI.2
5. Współczesna demokracja – problemy i zagrożenia	• zjawisko populizmu obecne we współczesnej polityce i jego konsekwencje • korupcja i jej skutki dla kultury politycznej i gospodarki • zjawiska nepotyzmu, klientelizmu i kumoterstwa oraz ich skutki • wskaźniki poziomu demokracji	2	VIII.7, XIII.12
6. Kultura polityczna	• wyjaśnienie znaczenia pojęcia „kultura polityczna” • typy kultury politycznej • kultura polityczna we współczesnej	2	VIII.1, VIII.10

	Polsce • postawy społeczeństwa polskiego wobec instytucji publicznych i polityków • problem absencji wyborczej • formy niekonwencjonalnej partycypacji politycznej • opinia publiczna i jej znaczenie		
7. Wspólnota polityczna	• wyjaśnienie znaczenia pojęcia „wspólnota polityczna” • kultura jako spoiwo wspólnoty politycznej • teorie dotyczące zależności kultury, życia społecznego i polityki, np. poglądy L. Krzywickiego, F. Konecznego, F. Znanieckiego, S. i M. Ossowskich, J. Chałasińskiego	1	VIII.9
III. Komunikowanie i media			
1. Komunikacja społeczna	• komunikacja społeczna: pojęcie, elementy, rodzaje • zasady prawidłowej komunikacji społecznej • rola prawidłowej komunikacji społecznej • techniki ułatwiające komunikację społeczną	1	IX.1
2. Media masowe	• charakterystyka mediów masowych • główne dzienniki, tygodniki, stacje telewizyjne i radiowe, portale w Polsce • rola mediów w debacie publicznej • wpływ internetu i cyfryzacji na rynek mediów	2	IX.2
3. Komunikacja perswazyjna	• wyjaśnienie znaczenia pojęć: „socjotechnika”, „propaganda”, „marketing polityczny” • krytyczna analiza przekazów medialnych – porównanie przekazów dotyczących tych samych wydarzeń • mechanizmy manipulacji w mediach; etyka dziennikarska – rola Rady Etyki Mediów • kampanie społeczne	2	IX.3
4. Międzynarodowe public relations	• wyjaśnienie znaczenia pojęć: „<i>public relations</i>”, „dyfamacja”, „<i>soft power</i>” • sposoby kształtowania wizerunku państwa na arenie międzynarodowej • znaczenie wizerunku państwa w polityce międzynarodowej • przykłady zaangażowania różnych	2	IX.4, IX.5, IX.6

	państw w upowszechnianie za granicą korzystnego wizerunku własnej kultury, np. British Council, Instytuty Konfucjusza, Goethe-Institut, Instytut Adama Mickiewicza • przykłady oddziaływania propagandowego o charakterze zniesławiającym, np. powielanie w mediach błędnego sformułowania „polskie obozy koncentracyjne” • sposoby walki z dyfamacją, np. „Antidefamation League”, Reduta Dobrego Imienia, działania placówek dyplomatycznych		
5. Wolność słowa	• demokracja a wolność słowa • wolność słowa w Polsce w ujęciu historycznym • współczesne przykłady cenzury, np. w mediach społecznościowych • związek między wolnością słowa a odpowiedzialnością za słowo	1	IX.7, IX.8
IV. Prawo i prawa człowieka			
1. Prawo i jego rodzaje	• wyjaśnienie znaczenia pojęć: „prawo”, „norma prawna”, „przepis prawny”, „akt prawny”, „źródło prawa” • prawo stanowione a prawo naturalne, prawo w znaczeniu <i>lex</i> i <i>ius</i> • rodzaje i gałęzie prawa: prawo międzynarodowe, krajowe, miejscowe, prywatne, publiczne, materialne, formalne, cywilne, karne, administracyjne, pisane, niepisane	2	X.2
2. System prawny	• wyjaśnienie znaczenia pojęć: „system prawny”, „luka prawna” • źródła norm w różnych systemach prawnych – prawo zwyczajowe, precedensowe, religijne, pozytywne • wpływ prawa rzymskiego i prawa kanonicznego na systemy prawne • zasady systemu prawa: hierarchiczność, spójność i zupełność • hierarchia i charakterystyka aktów prawnych obowiązujących w Polsce • dzienniki urzędowe	2	X.1, X.2
3. Prawo cywilne	• prawo cywilne materialne i formalne • przykłady spraw regulowanych przez prawo cywilne	3	X.2

	• obywatel w postępowaniu cywilnym • prawo rodzinne i przykłady regulowanych przez nie spraw		
4. Prawo karne	• prawo karne materialne i formalne • przykłady spraw regulowanych przez prawo karne • obywatel w postępowaniu karnym	3	X.2
5. Prawo administracyjne	• prawo administracyjne materialne i formalne • przykłady spraw regulowanych przez prawo administracyjne • obywatel w postępowaniu administracyjnym i sądownoadministracyjnym	2	X.2
6. Prawa człowieka	• wyjaśnienie znaczenia pojęcia „prawa człowieka” • związek idei praw człowieka z dziedzictwem cywilizacji zachodniej • generacje praw człowieka • prawa negatywne i pozytywne • rodzaje praw człowieka a zakres ich ochrony • wolności człowieka a ograniczenia związane z prawami innych osób lub porządkiem publicznym	2	X.3, X.4, X.5
7. Ochrona praw człowieka w Polsce	• katalog praw i wolności człowieka i obywatela w <i>Konstytucji RP</i> • sądowe środki ochrony praw i wolności w Polsce • Rzecznik Praw Obywatelskich i Rzecznik Praw Dziecka	2	X.4, XI.9
8. Międzynarodowa ochrona praw człowieka	• dokumenty dotyczące praw człowieka: konwencja haska, konwencje genewskie, <i>Powszechna deklaracja praw człowieka</i> • międzynarodowe systemy ochrony praw człowieka: uniwersalny i europejski	2	X.4

CZĘŚĆ III

Tematy	Zagadnienia	Proponowana liczba godzin lekcyjnych	Odniesienie do podstawy programowej
I. Ustroje współczesnych państw			
1. Monarchie i republiki	• klasyfikacja form ustrojowych współczesnych państw • forma głowy państwa (jednoosobowa lub kolegialna) we współczesnych republikach • sposób wyboru głowy państwa	2	XII.1, XII.2

	we współczesnych republikach • typologie współczesnych monarchii ze względu na pozycję głowy państwa (absolutna, konstytucyjna, parlamentarna) • normy dotyczące sukcesji we współczesnych monarchiach • geografia polityczna – współczesne monarchie		
2. Władza ustawodawcza	• funkcje legislatywy: ustrojodawcza, ustawodawcza, kontrolna i kreacyjna • systemy bikameralne i unikameralne we współczesnych państwach – spór o zasadność wybranego modelu władzy ustawodawczej • zasady funkcjonowania parlamentu • rodzaje immunitetu parlamentarnego	2	XII.6
3. Władza wykonawcza	• modele władzy wykonawczej • funkcje głowy państwa • funkcje kolegijskiego organu władzy wykonawczej • relacje między głową państwa a rządem • relacje pomiędzy władzą wykonawczą a ustawodawczą	2	XII.1, XII.2, XII.3, XII.4, XII.5
4. Systemy polityczne	• system parlamentarno-gabinetowy – Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej • system kanclerski – Republika Federalna Niemiec • system parlamentarno-prezydencki – Republika Francuska • klasyczny system prezydencki – Stany Zjednoczone Ameryki • elementy systemów parlamentarno-gabinetowego, kanclerskiego i parlamentarno-prezydenckiego w polskich rozwiązaniach ustrojowych • systemy polityczne z zachwianym podziałem władzy – parlamentarno-komitetowy (Konfederacja Szwajcarska), superprezydencki (Federacja Rosyjska)	3	XII.3, XII.4, XII.5
II. System polityczny RP			
1. Konstytucja RP	• od konstytucji stalinowskiej do konstytucji III RP – etapy częściowych zmian w konstytucji w latach 1989–1997 • tło polityczne towarzyszące uchwaleniu <i>Konstytucji RP</i> z dnia 2 kwietnia 1997 r. (specyfika składu politycznego parlamentu)	2	XI.1, XI.3, XI.4, XI.5

	wyłonionego w 1993 r.) • preambuła do <i>Konstytucji RP</i> z 1997 r. • cechy <i>Konstytucji RP</i> z 1997 r. • konstytucyjne zasady ustroju Rzeczypospolitej Polskiej		
2. Procedury demokratyczne w Polsce	• zasady prawa wyborczego • specyfika wyborów: do Sejmu RP, do Senatu RP, do Parlamentu Europejskiego, na Prezydenta RP, samorządowych • procedury demokracji bezpośredniej – referenda i obywatelska inicjatywa ustawodawcza	2	XI.10, XI.17
3. Sejm i Senat	• struktura i organizacja pracy Sejmu RP i Senatu RP • organy Sejmu RP i Senatu RP • marszałkowie obu izb polskiego parlamentu • status posła i senatora • funkcje i kompetencje obu izb • Zgromadzenie Narodowe i jego kompetencje • zasady procesu legislacyjnego • procedowanie ustawy zwykłej a ustawy budżetowej oraz ustawy o zmianie <i>Konstytucji RP</i> • procedury uzyskiwania większości sejmowej (większość zwykła, bezwzględna i kwalifikowana; większość ustawowej liczby posłów) • pozaustawodawcze znaczenie parlamentu (np. umacnianie więzi z Polonią, rola obu izb w polskiej dyplomacji publicznej)	3	XI.6, XI.7, XI.11, XI.12, XI.13, XI.14, XI.15, XI.16, XII.6
4. Prezydent RP	• pozycja ustrojowa Prezydenta RP • kompetencje Prezydenta RP (zasada kontrasygnaty, prerogatywy) • odpowiedzialność głowy państwa	1	XI.6, XII.1, XII.3, XII.4
5. Rada Ministrów RP	• pozycja ustrojowa i kompetencje Rady Ministrów i Prezesa Rady Ministrów • procedury powoływania Rady Ministrów • odpowiedzialność polityczna Rady Ministrów i poszczególnych członków Rady Ministrów • odpowiedzialność konstytucyjna członków Rady Ministrów	2	XI.6, XII.3, XII.4
6. Sądy i trybunały	• zasady funkcjonowania sądów • struktura wymiaru sprawiedliwości	2	XI.8

	• Sąd Najwyższy, Trybunał Stanu, Trybunał Konstytucyjny, Krajowa Rada Sądownictwa – struktura, kompetencje		
7. Organy kontroli państwowej i ochrony prawa	• Najwyższa Izba Kontroli – zasady funkcjonowania i kompetencje • Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji – zasady wyboru i kompetencje • Prokuratura – struktura i zadania	1	XI.8
8. Samorząd terytorialny	• wyjaśnienie znaczenia pojęcia „samorząd terytorialny” • struktura samorządu terytorialnego • polskie tradycje samorządowe • główne etapy odrodzenia samorządu terytorialnego w Polsce po 1989 r. • zadania gminy, powiatu i województwa • organy stanowiące i wykonawcze jednostek samorządu terytorialnego • budżet samorządów terytorialnych – źródła dochodów (dochody własne, dotacje, subwencje) i kierunki wydatków • nadzór nad działaniami organów samorządowych	3	XI.19, XI.20, XI.21, XI.24, XI.25
9. Finanse publiczne	• wyjaśnienie znaczenia pojęcia „finanse publiczne” • źródła dochodów budżetu państwa i kierunki wydatków budżetowych w Polsce	1	XI.22, XI.23
10. Polityki publiczne	• wyjaśnienie znaczenia pojęcia „polityka publiczna” • rodzaje polityk publicznych • założenia głównych polityk publicznych realizowanych w Polsce • modele polityki gospodarczej państwa	2	XI.22
III. Polska po 1989 r.			
1. Spuścizna po PRL	• system polityczny w Polsce w okresie rządów komunistycznych • przemiany społeczno-ekonomiczne i kulturowe w Polsce w okresie komunizmu • bilans rządów komunistycznych w Polsce	2	XIII.1
2. Transformacja ustrojowa	• wyjaśnienie znaczenia pojęć: „wojna na górze”, „gruba kreska”, „przyspieszenie” • najważniejsze wydarzenia związane z przełomem 1989 r. w Polsce • spór polityczny w Polsce po 1989 r. dotyczący sposobów pozbycia się dziedzictwa komunizmu	2	XIII.2, XII.3, XIII.4

	• wizja budowy „trzeciej niepodległości” przedstawiona w 1991 r. przez św. Jana Pawła II		
3. Partie polityczne	• wyjaśnienie znaczenia pojęcia „partia polityczna” • regulacje prawne dotyczące systemu partyjnego w Rzeczypospolitej Polskiej • główne etapy odbudowy wielopartyjnego życia politycznego w Polsce po 1989 r. • zmiany systemu finansowania partii politycznych po 1989 r. • ugrupowania polityczne reprezentowane w Sejmie RP i Senacie RP • główne postaci polskiej sceny politycznej – liderzy ugrupowań politycznych	2	XIII.5, XIII.6
4. Przemiany gospodarcze	• wyjaśnienie znaczenia pojęć: „prywatyzacja”, „reprivatyzacja”, „powszechne uwłaszczenie” • założenia systemu gospodarczego PRL-u • zmiany przeprowadzone w ramach transformacji gospodarczej w Polsce po 1989 r. • konsekwencje społeczno-ekonomiczne transformacji gospodarczej – próba bilansu, ocena	2	XIII.7, XIII.8
5. Postkomunizm	• postkomunizm jako zjawisko polityczne i gospodarcze w Polsce i innych państwach dawnego bloku wschodniego • wyjaśnienie znaczenia pojęć: „uwłaszczenie nomenklatury”, „kapitalizm polityczny”, „sejmowa komisja śledcza” • uwłaszczenie nomenklatury i kapitalizm polityczny w Polsce po 1989 r. • rządy postkomunistyczne w Polsce w latach 1993–1997 i 2001–2005 • korupcja w Polsce po 1989 r.	2	XIII.9, XIII.10, XIII.11, XIII.12
6. Polska w XXI w.	• kierunki przemian politycznych, społecznych i gospodarczych w Polsce w XXI w. • debata i spór polityczny w Polsce po ujawnieniu „afery Rywina” • konflikty polityczne w Polsce po 2005 r.	2	XIII.13, XIII.14

CZĘŚĆ IV

Tematy	Zagadnienia	Proponowana	Odniesienie
--------	-------------	-------------	-------------

		liczba godzin lekcyjnych	do podstawy programowej
I. Współczesny świat			
1. Koniec zimnej wojny	• wyjaśnienie znaczenia pojęć: „zimna wojna”, „koniec historii”, demokracja bez wartości” • najważniejsze wydarzenia związane procesem transformacji w Europie Środkowej • zmiany geopolityczne w najbliższym otoczeniu Polski po 1989 r. (zjednoczenie Niemiec, rozpad Czechosłowacji i ZSRS) • geopolityczne konsekwencje zakończenia zimnej wojny	2	XIII.2, XIV.1, XV.1, XV.2
2. Współczesne państwa niedemokratyczne	• państwa kierujące się po 1989 r. ideologią komunistyczną (Korea Północna, Chiny, Kuba) – ustrój, pozycja międzynarodowa • reżimy autokratyczne w Europie, Afryce i w Azji	2	XV.3, XV.7
3. Ład międzynarodowy	• wyjaśnienie znaczenia pojęć: „ład międzynarodowy”, „nowy ład światowy” • przejawy działania nowego ładu światowego: I wojna w Zatoce Perskiej, amerykańska strategia „partnerstwa w przywództwie” z Niemcami • zmiany układu sił na świecie w XXI w. – przyczyny i przejawy globalnego wzrostu znaczenia Chin, agresywna polityka Rosji na arenie międzynarodowej	2	XV.4, XV.7
4. Konflikty i terroryzm	• wyjaśnienie znaczenia pojęć: „ludobójstwo”, „terroryzm”, „wojna hybrydowa”, „cyberwojna” • konflikty zbrojne o największej intensywności i znaczącym wpływie na sprawy międzynarodowe w XXI w. • ludobójstwo we współczesnym świecie: Rwanda (1994 r.), Srebrenica (1995 r.) • wojny z terroryzmem, wojny hybrydowe, cyberwojny we współczesnym świecie	3	XV.5, XV.6, XV.8, XV.9
5. Problemy globalne	• globalizacja i jej konsekwencje, tendencje deglobalizacyjne • dysproporcje w rozwoju społeczno-ekonomicznym współczesnego świata • kryzys surowcowo-energetyczny	2	XIV.5, XV.7, XV.15

	• zmiany klimatu na Ziemi i ich konsekwencje • prześladowania religijne na świecie		
II. Polityka zagraniczna Polski			
1. Kierunki polityki zagranicznej	• główne wyzwania, które stały przed polską polityką zagraniczną w latach 90. XX w. • położenie geopolityczne Polski u progu XXI w. – szanse, wyzwania, zagrożenia • priorytety i zadania polskiej polityki zagranicznej w XXI w.	1	XIV.1, XIV.2, XIV.3
2. Aktywność na arenie międzynarodowej	• działania Polski na forum organizacji międzynarodowych: ONZ i jej agend wyspecjalizowanych, OECD, Rady Europy • udział Wojska Polskiego w misjach pokojowych ONZ • zaangażowanie rządu polskiego i organizacji pozarządowych w pomoc: - osobom prześladowanych na całym świecie z powodu swojego wyznania - ofiarom wojen domowych (Syria, Afganistan)	2	XIV.4, XIV.5
3. Polska w NATO	• główne etapy i konsekwencje wejścia Polski w struktury euroatlantyckie • polskiego inicjatywy na forum NATO • udział Wojska Polskiego w misjach NATO	1	XIV.2
4. Współpraca w regionie	• formy regionalnej współpracy w Europie Środkowej, w których uczestniczy Polska: Grupa Wyszehradzka (V4), Trójmorze • relacje Polski z Ukrainą i Białorusią	2	XIV.3
III. Unia Europejska			
1. Integracja europejska	• czynniki sprzyjające integracji europejskiej po II wojnie światowej • państwa członkowskie Unii Europejskiej • etapy integracji europejskiej po 1989 r. (traktat z Maastricht, traktat lizboński) • główne zasady integracji europejskiej po 1945 r. (subsydiarność, swoboda przepływu osób, towarów, usług i kapitału)	2	XV.10
2. Organy Unii Europejskiej	• główne organy Unii Europejskiej – struktura, funkcje	2	XV.11, XV.13

	• osoby kierujące głównymi organami Unii Europejskiej • największe siły polityczne reprezentowane w Parlamencie Europejskim		
3. Mechanizmy funkcjonowania Unii Europejskiej	• procesy decyzyjne w Unii Europejskiej • jednolity rynek wewnętrzny • obywatelstwo Unii Europejskiej • unia gospodarcza i walutowa • wspólne polityki unijne • europejska polityka klimatyczna i jej konsekwencje gospodarcze i społeczne	2	XV.15
4. Budżet Unii Europejskiej	• dochody i wydatki budżetowe Unii Europejskiej • główne fundusze unijne: EFRR, EFS, FS, EFRROW, EFMR	1	XV.12
5. Polska w Unii Europejskiej	• główne etapy i konsekwencje wejścia Polski w struktury euroatlantyckie oraz do Unii Europejskiej w 2004 r. • znaczenie polskich eurodeputowanych w Parlamencie Europejskim • polscy politycy w pozostałych organach i instytucjach Unii Europejskiej (np. w Radzie Europejskiej, Radzie UE, Komisji Europejskiej) • wykorzystanie funduszy europejskich przez Polskę na poziomie regionalnym i centralnym	2	XIV.2, XV.12, XV.14

V. Zakładane osiągnięcia uczniów

CZĘŚĆ I.

Rozdział I. Człowiek a wspólnota

Temat 1. Kim jest człowiek?

Uczeń potrafi:

- wymienić główne etapy i kierunki badań natury ludzkiej na przestrzeni dziejów,
- scharakteryzować główne założenia następujących filozoficznych koncepcji człowieka: spirytualizmu, materializmu, jedności duchowo-cielesnej, dualizmu, personalizmu,
- scharakteryzować podstawowe obszary filozoficznej refleksji o człowieku: jednostka i natura ludzka, rozum i zmysły, wolność woli, uczucia i emocje, poznanie i decydowanie,
- rozróżnić aspekty naukowy (w tym filozoficzny) i religijny rozważań na temat natury ludzkiej.

Temat 2. Człowiek istotą społeczną

Uczeń potrafi:

- omówić istotę społecznej natury człowieka,
- scharakteryzować antyczne koncepcje społecznej natury człowieka,

- zdefiniować pojęcie osoby,
- wyjaśnić kulturowe, filozoficzne, psychologiczne i religijne (w tym chrześcijańskie) uwarunkowania definiowania pojęcia osoby,
- wymienić podstawowe potrzeby człowieka i sposoby ich zaspokajania,
- wyjaśnić pojęcia: „status społeczny” i „rola społeczna”,
- scharakteryzować formy życia społecznego,
- porównać cechy podstawowych rodzajów grup społecznych.

Temat 3. Dobro wspólne

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić pojęcia: „dobro wspólne” (*bonum commune*), „sprawiedliwość społeczna”,
- uzasadnić, że dbałość o dobro wspólne jest podstawą życia wspólnego,
- wskazać przykłady dobra wspólnego właściwego różnym wspólnotom ludzkim,
- wymienić podstawowe obowiązki jednostki względem wspólnoty,
- wyjaśnić zależność pomiędzy sprawiedliwością społeczną a osiąganiem dobra wspólnego,
- omówić koncepcje sprawiedliwości,
- scharakteryzować ideę sprawiedliwości i dobra wspólnego w *Konstytucji RP*,
- uzasadnić znaczenie tolerancji we współczesnym świecie.

Temat 4. Dobro jednostki a dobro wspólne

Uczeń potrafi:

- zanalizować cechy indywidualizmu i kolektywizmu w aspekcie psychospołecznym i instytucjonalnym,
- porównać rolę człowieka w społeczeństwie zindywidualizowanym i kolektywistycznym,
- odróżnić indywidualizm od egoizmu,
- wykazać zróżnicowanie kulturowe świata w podejściu do indywidualizmu i kolektywizmu,
- wyjaśnić różnicę między rozumieniem dobra wspólnego uwzględniającym dobro osób a koncepcją totalitarną.

Rozdział II. Społeczności i wspólnoty

Temat 1. Rodzina

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić kluczową rolę rodziny jako miejsca budowania najważniejszych relacji społecznych,
- uzasadnić konieczność dbania o podmiotową rolę rodziny w kształtowaniu relacji społecznych,
- zdefiniować charakter i znaczenie rodziny w świetle *Konstytucji RP*,
- opisać typy i funkcje rodzin we współczesnym świecie,
- omówić pozycję rodziny we współczesnym społeczeństwie i państwie.

Temat 2. Wspólnoty religijne

Uczeń potrafi:

- charakteryzować religię jako rzeczywistość społeczną,
- omówić cechy religijności we współczesnym społeczeństwie polskim,
- porównywać współczesną religijność polską z religijnością w innych społeczeństwach,
- wymienić typy współczesnych organizacji religijnych,
- scharakteryzować zróżnicowanie religijne współczesnego świata,
- opisać relacje między wspólnotami religijnymi,
- wymienić organizacje religijne we współczesnej Polsce,

- omówić zjawisko laicyzacji we współczesnym świecie.

Temat 3. Państwo

Uczeń potrafi:

- charakteryzować władzę jako rzeczywistość społeczną,
- rozróżnić rodzaje władzy,
- wskazać specyficzne cechy władzy państwowej,
- wyjaśnić pojęcia: „państwo”, „legitymizacja władzy państwowej”,
- scharakteryzować cechy władzy państwowej,
- scharakteryzować różne typy i sposoby klasyfikowania legitymizacji władzy państwowej,
- scharakteryzować atrybuty państwa jako organizacji politycznej (terytorialność, przymusowość, suwerenność zewnętrzną i wewnętrzną),
- scharakteryzować najważniejsze teorie genezy państwa (Arystotelesa, teistyczna, umowy społecznej, podboju, marksistowska).

Temat 4. Obywatelstwo

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić istotę instytucji prawnej obywatelstwa,
- scharakteryzować przepisy prawa będące podstawą nadawania obywatelstwa polskiego, w tym *Konstytucji RP* i właściwych ustaw,
- wyjaśnić, na czym polegają prawa i obowiązki obywatela,
- wyjaśnić pojęcie: „bezpaństwowcy”,
- scharakteryzować na gruncie prawa polskiego instytucję podwójnego obywatelstwa i utraty obywatelstwa.

Temat 5. Naród

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić ideę wspólnoty narodowej,
- wyjaśnić istotę tożsamości narodowej,
- wymienić formy tożsamości narodowej,
- scharakteryzować polityczną i etniczno-kulturową koncepcję narodu,
- scharakteryzuje czynniki narodotwórcze i sprzyjające zachowaniu tożsamości narodowej,
- scharakteryzować postawę współczesnych Polaków wobec kwestii tożsamości narodowej.

Temat 6. Polityka narodowościowa

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić pojęcia: „migranci”, „mniejszości narodowe” i „mniejszości etniczne”, „autochtoni”, „grupy regionalne (etnograficzne)”,
- wymienić typy przystosowania imigrantów do życia w społeczeństwie przyjmującym,
- wyjaśnić kwestię akulturacji i asymilacji grup mniejszościowych, w tym migranckich,
- porównać politykę wybranych współczesnych państw wobec grup mniejszościowych, w tym migranckich,
- omówić sposoby ochrony grup mniejszościowych we współczesnym świecie,
- wykazać, że rodzaj stosowanej polityki państwa w różnym stopniu i kierunku wpływa na proces akulturacji i asymilacji grup mniejszościowych.

Temat 7. Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce

Uczeń potrafi:

- w świetle obowiązujących norm prawnych w Polsce wyjaśnić pojęcia: „mniejszości narodowe”, „mniejszości etniczne” i „grupa posługująca się językiem regionalnym”,
- scharakteryzować zmiany w strukturze narodowościowej Polski po 1939 r. oraz ich kulturowe, polityczne i społeczne konsekwencje,
- przedstawić cechy kulturowe, liczebność, rozmieszczenie geograficzne, formy aktywności mniejszości narodowych, etnicznych i grupy posługującej się językiem regionalnym we współczesnej Polsce,
- w świetle obowiązujących norm prawnych scharakteryzować politykę państwa polskiego wobec mniejszości narodowych, etnicznych i grupy posługującej się językiem regionalnym,
- przedstawić najważniejsze postaci z kręgu mniejszości narodowych, o wybitnym zaangażowaniu we wzbogacanie także polskiej kultury.

Rozdział III. Funkcjonowanie społeczeństwa

Temat 1. Rodzaje społeczeństw

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić pojęcia: „społeczeństwo”, „zmiana społeczna”, „rozwój społeczny” i „postęp społeczny”,
- scharakteryzować społeczeństwa zbieracko-łowieckie, nomadyczne i rolnicze,
- scharakteryzować wybraną współczesną społeczność zbieracko-łowiecką, nomadyczną i rolniczą,
- scharakteryzować wiejską społeczność tradycyjną,
- wyjaśnić, na czym polegają różnice pomiędzy społeczeństwem przemysłowym i postprzemysłowym,
- wymienić cechy współczesnych społeczeństw,
- porównać społeczeństwo nowoczesne i tradycyjne.

Temat 2. Socjalizacja

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować istotę procesu socjalizacji i wymienić jej instytucje,
- wyjaśnić pojęcie: „resocjalizacja”,
- porównać model socjalizacji charakterystyczny dla własnej grupy wiekowej i pokolenia rodziców (socjalizacja pierwotna i wtórna),
- wyjaśnić zjawisko socjalizacji odwróconej.

Temat 3. Kapitał społeczny

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić pojęcia: „kapitał społeczny” i „kapitał ludzki”,
- podać elementy tworzące kapitał społeczny,
- wymienić rodzaje kapitału społecznego i przedstawić jego funkcje,
- wyjaśnić związek pomiędzy zaufaniem a kapitałem społecznym,
- scharakteryzować znaczenie kapitału społecznego dla rozwoju państwa i społeczeństwa.

Temat 4. Struktura społeczna

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić pojęcia: „struktura społeczna”, „ruchliwość społeczna”, „warstwa społeczna” i „klasa społeczna”,
- podać przykłady pionowej i poziomej ruchliwości społecznej,
- wyjaśnić uwarunkowania pionowej i poziomej ruchliwości społecznej.

Temat 5. Przemiany społeczne w Polsce

Uczeń potrafi:

- przedstawić strukturę warstwową współczesnego społeczeństwa polskiego,
- scharakteryzować strukturę społeczeństwa polskiego przed 1989 r.,
- wyjaśnić istotę transformacji ustrojowej w Polsce,
- wyjaśnić pojęcie „adaptacja społeczna”,
- zanalizować sposoby adaptacji klas społecznych do zmian społeczno-gospodarczych w Polsce,
- wskazać przyczyny degradacji i awansu społecznego przedstawicieli klas społecznych w Polsce po 1989 r.

Temat 6. Nierówności społeczne

Uczeń potrafi:

- porównać skalę nierówności społecznych w Polsce i w innych państwach współczesnego świata z uwzględnieniem przyczyn, przejawów zjawiska,
- wyjaśnić związek między nierównościami społecznymi a nierównością szans życiowych,
- przedstawić przyczyny i przejawy nierówności społecznych we współczesnym świecie,
- przedstawić przyczyny i skutki konfliktów społeczno-ekonomicznych we współczesnych państwach,
- scharakteryzować sposoby ograniczania i eliminowania nierówności społecznych,
- zanalizować wskaźniki ilustrujące poziom nierówności dochodowych we współczesnym świecie (wskaźnik Giniego).

Temat 7. Problemy społeczne w Polsce

Uczeń potrafi:

- omówić przyczyny, przejawy i skutki zjawiska wykluczenia społecznego,
- wymienić problemy życia społecznego we współczesnej Polsce,
- scharakteryzować politykę społeczną państwa polskiego z uwzględnieniem jej priorytetów, sposobów rozwiązywania problemów i instytucji udzielających pomocy społecznej,
- przedstawić założenia systemu ubezpieczeń społecznych w Polsce,
- opisać wybrany problem życia społecznego w kraju i zaproponować sposób jego rozwiązania.

Rozdział IV. Procesy demograficzne

Temat 1. Migracje we współczesnym świecie

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić pojęcia: „migracja”, „imigracja”, „emigracja”, „repatriacja”,
- opisać przyczyny i kierunki ruchów migracyjnych we współczesnym świecie, ze szczególnym uwzględnieniem zmieniającej się sytuacji w Europie (od fal migracyjnych z Europy do fal migracyjnych do Europy), także w obliczu kryzysu klimatycznego,
- wskazać istniejące we współczesnym świecie bariery migracyjne,
- przedstawić zasady polityki państwa polskiego wobec migrantów.

Temat 2. Migracje na ziemiach polskich

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować główne przyczyny i kierunki przemieszczeń ludności na ziemiach polskich od upadku I Rzeczypospolitej do 1989 r.,
- określić zasięg i skalę migracji Polaków na przełomie XX i XXI w.,
- przedstawić proces repatriacji Polaków w XX i XXI w.,
- omówić różnice między repatriacją a wysiedleniem,
- wskazać główne przyczyny i kierunki migracji wewnętrznych we współczesnej Polsce.

Temat 3. Polacy za granicą

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić pojęcia: „diaspora”, „Polonia”,
- wskazać największe skupiska Polaków na świecie w XXI w., określić ich liczebność i rozmieszczenie oraz omówić przyczyny migracji do tych miejsc,
- scharakteryzować wkład emigracji polskiej w polskie życie narodowe w XX i XXI w.,
- wyjaśnić, czym jest Karta Polaka,
- podać przykłady praw wynikających z Karty Polaka i jej praktycznego zastosowania.

Temat 4. Procesy demograficzne na świecie

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić pojęcia: „przyrost naturalny”, „eksplozja demograficzna” i „regres demograficzny”,
- wymienić czynniki mające wpływ na rozwój demograficzny społeczeństw,
- scharakteryzować globalne tendencje demograficzne i wskazać, które kontynenty odnotowują w ciągu ostatnich 30 lat wzrost liczby ludności, a które mierzą się ze stagnacją demograficzną,
- omówić sytuację demograficzną we współczesnej Europie,
- wytłumaczyć, jakimi metodami współczesne państwa walczą z niekorzystnymi trendami demograficznymi.

Temat 5. Tendencje demograficzne w Polsce

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić pojęcia: „niż demograficzny”, „wyż demograficzny”, „depopulacja”, „współczynnik dzietności”, „suburbanizacja”,
- omówić związek wzrostu demograficznego z perspektywami rozwojowymi Polski,
- scharakteryzować sytuację demograficzną współczesnej Polski na tle innych państw europejskich,
- zaprezentować informacje na temat polityki państwa polskiego wobec niekorzystnych trendów demograficznych.

CZĘŚĆ II

Rozdział I. Aktywność obywatelska

Temat 1. Społeczeństwo obywatelskie

Uczeń potrafi:

- omówić istotę i idee społeczeństwa obywatelskiego,
- wymienić czynniki zagrażające funkcjonowaniu społeczeństwa obywatelskiego we współczesnym świecie,
- scharakteryzować na wybranych przykładach tradycje społeczeństwa obywatelskiego w Polsce z uwzględnieniem dziedzictwa I Rzeczypospolitej, ruchu organicznikowskiego w XIX w. i II RP,
- opisać specyfikę społeczeństwa obywatelskiego w czasach PRL,
- wyjaśnić, jaki wpływ wywarła transformacja ustrojowa na proces kształtowania się społeczeństwa obywatelskiego w Polsce,
- podać przykłady funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego w Polsce w XX i XXI w.

Temat 2. Organizacje pozarządowe

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować główne kierunki i formy aktywności organizacji pozarządowych w Polsce,
- porównać status prawny stowarzyszeń, fundacji i organizacji pożytku publicznego, w tym tryb ich rejestracji,

- wyjaśnić, czym w świetle prawa polskiego jest status organizacji pożytku publicznego i jakie korzyści wiążą się z jego przyznaniem danej organizacji,
- wymienić przykłady stowarzyszeń i fundacji działających w Polsce,
- odszukać i zaprezentować informacje na temat działań podejmowanych przez organizacje pozarządowe na rzecz wspólnoty lokalnej,
- przeanalizować statuty wybranych stowarzyszeń i fundacji,
- przygotować według wzoru projekt statutu stowarzyszenia lub fundacji.

Temat 3. Spółdzielczość

Uczeń potrafi:

- omówić specyfikę spółdzielczości,
- scharakteryzować cele i status prawny spółdzielni w Polsce,
- wymienić rodzaje spółdzielni działających w Polsce,
- odszukać i zaprezentować informacje na temat wybranej spółdzielni prowadzącej działalność w najbliższej okolicy.

Temat 4. Organizacje społeczno-zawodowe

Uczeń potrafi:

- omówić cele i typowe działania związków zawodowych,
- scharakteryzować, na podstawie analizy aktów normatywnych, status prawny związków zawodowych w Polsce,
- przedstawić związki zawodowe funkcjonujące współcześnie w Rzeczypospolitej Polskiej,
- wymienić cele i typowe działania organizacji pracodawców,
- porównać cele i formy działania samorządów zawodowych i związków zawodowych.

Rozdział II. Polityka

Temat 1. Istota polityki

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić pojęcie „polityka”,
- porównywać różne sposoby rozumienia polityki,
- odróżnić politykę od politykierstwa,
- wytłumaczyć, na czym polegają zjawiska konfliktu i kompromisu politycznego.

Temat 2. Myśl polityczna

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić pojęcia: „myśl polityczna”, „ideologia”, „doktryna polityczna”, „program polityczny”, „ideologizacja”,
- porównać założenia głównych współczesnych kierunków myśli politycznej: konserwatyzmu, liberalizmu, nacjonalizmu, socjalizmu, chrześcijańskiej demokracji,
- scharakteryzować główne współczesne kierunki myśli politycznej na gruncie polskim, przedstawić ich najważniejszych twórców, programy polityczne, oddziaływanie.

Temat 3. Totalitaryzm

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić, na czym polega totalitaryzm i podać jego cechy charakterystyczne,
- wymienić założenia ideologii totalitarnych: faszyzmu, nazizmu i komunizmu,

- scharakteryzować system rządów totalitarnych odnosząc się do najważniejszych cech ustrojowych Związku Sowieckiego oraz III Rzeszy Niemieckiej,
- przedstawić historyczne źródła totalitaryzmu, m.in. absolutyzm polityczny, rewolucję francuską, umasowienie i ideologizację życia społecznego, „ucieczkę od wolności”, powstanie „świeckich religii” politycznych,
- porównać totalitaryzm i autorytaryzm,
- podać przykłady współczesnych państw o totalitarnym i autorytarnym systemie rządów,
- omówić współczesne konteksty znaczeniowe pojęcia „faszyzm”.

Temat 4. Demokracja

Uczeń potrafi:

- przedstawić istotę i formy demokracji,
- scharakteryzować cechy i zasady państwa demokratycznego na przykładzie III Rzeczypospolitej Polskiej,
- opowiedzieć o polskiej tradycji demokratycznej parlamentarizmu i republikanizmu,
- omówić konstytucję PRL w kontekście polskiej tradycji konstytucyjnej.
- ~~scharakteryzować antyczne i chrześcijańskie korzenie współczesnej demokracji,~~

Temat 5. Współczesna demokracja – problemy i zagrożenia

Uczeń potrafi:

- omówić zjawisko populizmu we współczesnej polityce i jego konsekwencje,
- wyjaśnić termin „korupcja” i wymienić skutki tego zjawiska dla kultury politycznej i gospodarki,
- scharakteryzować zjawiska nepotyzmu, klientelizmu i kumoterstwa oraz ich konsekwencje dla kultury politycznej,
- zanalizować wskaźniki poziomu demokracji.

Temat 6. Kultura polityczna

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić pojęcie „kultura polityczna”,
- porównać różne typy kultury politycznej,
- scharakteryzować kulturę polityczną we współczesnej Polsce,
- zaprezentować, na podstawie wyników badań opinii społecznej, informacje na temat postawy społeczeństwa polskiego wobec instytucji publicznych i polityków,
- omówić problem absencji wyborczej w Polsce z uwzględnieniem jej przyczyn i konsekwencji,
- wymienić formy niekonwencjonalnej partycypacji politycznej,
- wytłumaczyć, czym jest opinia publiczna i jakie jest jej znaczenie oraz przedstawić formy badania opinii publicznej w Polsce.

Temat 7. Wspólnota polityczna

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić pojęcie „wspólnota polityczna”,
- przedstawić kulturę jako spoiwo wspólnoty politycznej,
- porównać teorie dotyczące zależności kultury, życia społecznego i polityki, np. poglądy L. Krzywickiego, F. Konecznego, F. Znanieckiego, S. i M. Ossowskich, J. Chałasińskiego.

Rozdział III. Komunikowanie i media

Temat 1. Komunikacja społeczna

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić, czym jest komunikacja społeczna i wyliczyć składające się na nią elementy,
- podać rodzaje komunikacji,
- wymienić zasady prawidłowej komunikacji społecznej,
- scharakteryzować rolę prawidłowej komunikacji społecznej w budowaniu relacji społecznych i wspólnoty politycznej,
- zastosować techniki ułatwiające komunikację społeczną.

Temat 2. Media masowe

Uczeń potrafi:

- wymienić cechy charakterystyczne mediów masowych,
- zebrać i zaprezentować materiały na temat głównych dzienników, tygodników, stacji telewizyjnych i radiowych oraz portali internetowych w Polsce,
- omówić rolę mediów w debacie publicznej,
- przedstawić znaczenie internetu i procesu cyfryzacji w kształtowaniu relacji społecznych i postaw politycznych,
- opisać zmiany zachodzące na współczesnym rynku mediów pod wpływem cyfryzacji.

Temat 3. Komunikacja perswazyjna

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić pojęcia: „socjotechnika”, „propaganda”, „marketing polityczny”, „manipulacja”, „kampania społeczna”,
- oddzielić informacje od faktów w wybranych przekazach medialnych,
- porównać wybrane przekazy medialne dotyczące tych samych wydarzeń,
- wyjaśnić, z czego wynikają różnice w przekazach medialnych dotyczących tych samych wydarzeń,
- wskazać formy manipulacji stosowane w mediach,
- wymienić główne zasady etyki dziennikarskiej,
- omówić cele działania i znaczenie Rady Etyki Mediów,
- scharakteryzować wybraną kampanię społeczną z uwzględnieniem jej celów i form oddziaływania.

Temat 4. Międzynarodowe *public relations*

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić pojęcia: „*public relations*”, „dyfamacja”, „*soft power*”,
- scharakteryzować sposoby kształtowania wizerunku państwa na arenie międzynarodowej,
- wytłumaczyć rolę wizerunku państwa w polityce międzynarodowej,
- odszukać i zaprezentować informacje na temat wymierzonych w Polskę akcji dyfamacyjnych, np. powielania w mediach błędnego sformułowania „polskie obozy koncentracyjne”,
- dokonać krytycznej analizy oddziaływania propagandowego o charakterze zniesławiającym,
- omówić sposoby walki z dyfamacją,
- wyszukać i przedstawić wiadomości dotyczące instytucji i organizacji zajmujących się przeciwdziałaniem dyfamacji, np. „Anti-defamation League”, Reduta Dobrego Imienia, inicjatywy placówek dyplomatycznych,
- wymienić przykłady zaangażowania różnych państw w upowszechnianie za granicą korzystnego wizerunku własnej kultury, np. British Council, Instytuty Konfucjusza, Goethe-Institut, Instytut Adama Mickiewicza.

Temat 5. Wolność słowa

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić związek pomiędzy prawidłowym funkcjonowaniem ustroju demokratycznego a wolnością słowa,
- na wybranych przykładach omówić przestrzeganie wolności słowa na ziemiach polskich w okresie poprzedzającym transformację ustrojową w latach 90. XX w.,
- na wybranych przykładach scharakteryzować współczesne przykłady cenzury, np. w mediach społecznościowych,
- wytłumaczyć zależności między wolnością słowa a odpowiedzialnością za słowo.

Rozdział IV. Prawo i prawa człowieka

Temat 1. Prawo i jego rodzaje

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić pojęcia: „prawo”, „norma prawna”, „przepis prawny”, „akt prawny”, „źródło prawa”,
- omówić różnice między prawem stanowionym a prawem naturalnym, rozróżnić prawo w znaczeniu *lex* i *ius*
- scharakteryzować rodzaje i gałęzie prawa: prawo międzynarodowe, krajowe, miejscowe, prywatne, publiczne, materialne, formalne, cywilne, karne, administracyjne, pisane, niepisane,
- przyporządkować wybrane normy prawne do poszczególnych rodzajów i gałęzi prawa.

Temat 2. System prawny

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić pojęcia: „system prawny”, „luka prawna”,
- omówić źródła, z których wywodzą się normy w różnych systemach prawnych – prawo zwyczajowe, precedensowe, religijne, pozytywne,
- podać przykłady współczesnych państw, w których funkcjonuje system prawa zwyczajowego, precedensowego, religijnego, pozytywnego,
- określić specyfikę systemu prawnego obowiązującego w Polsce,
- scharakteryzować dziedzictwo kulturowe prawa europejskiego, odnosząc się do tradycji antycznego prawa rzymskiego oraz do prawa kanonicznego,
- zaprezentować informacje na temat podstawowych zasad systemu prawa: hierarchiczności, spójności i zupełności,
- przedstawić hierarchię aktów prawnych obowiązujących w Polsce,
- wymienić cechy charakterystyczne źródeł powszechnie obowiązującego prawa w RP,
- wytłumaczyć znaczenie i zastosowanie dzienników urzędowych.

Temat 3. Prawo cywilne

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić różnicę między prawem cywilnym materialnym a formalnym,
- podać przykłady spraw regulowanych przez prawo cywilne,
- przeprowadzić analizę wybranych, prostych kazusów z zakresu prawa cywilnego,
- wymienić prawa przysługujące obywatelowi w postępowaniu cywilnym w RP,
- omówić ogólne zasady prawa rodzinnego i wyliczyć przykłady regulowanych przez nie spraw.

Temat 4. Prawo karne

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić różnicę między prawem karnym materialnym a formalnym,
- podać przykłady spraw regulowanych przez prawo karne,
- przeprowadzić analizę wybranych, prostych kazusów z zakresu prawa karnego,

- wymienić prawa przysługujące obywatelowi w postępowaniu karnym w RP.

Temat 5. Prawo administracyjne

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić różnicę między prawem administracyjnym materialnym a formalnym,
- podać przykłady spraw regulowanych przez prawo administracyjne,
- przeprowadzić analizę wybranych, prostych kazusów z zakresu prawa administracyjnego,
- wymienić prawa przysługujące obywatelowi w postępowaniu administracyjnym i sądownoadministracyjnym w RP.

Temat 6. Prawa człowieka

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić pojęcie „prawa człowieka”,
- wytłumaczyć związek pomiędzy ideą praw człowieka a dziedzictwem cywilizacji zachodniej,
- scharakteryzować poszczególne generacje praw człowieka,
- do poszczególnych generacji praw człowieka dopasować konstytucyjne normy prawne,
- wytłumaczyć różnicę między prawem negatywnym a pozytywnym,
- omówić zależność między rodzajem praw człowieka a zakresem ich ochrony,
- wypowiedzieć się na temat ograniczeń wolności człowieka wynikających z konieczności ochrony praw innych osób i utrzymania porządku publicznego.

Temat 7. Ochrona praw człowieka w Polsce

Uczeń potrafi:

- omówić katalog praw i wolności człowieka i obywatela w *Konstytucji RP*,
- wymienić sądowe środki ochrony praw i wolności w Polsce,
- scharakteryzować uprawnienia i obowiązki Rzecznika Praw Obywatelskich i Rzecznika Praw Dziecka.

Temat 8. Międzynarodowa ochrona praw człowieka

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować główne dokumenty dotyczące praw człowieka: konwencję haską, konwencje genewskie, *Powszechną deklarację praw człowieka*,
- omówić międzynarodowe systemy ochrony praw człowieka – uniwersalny i europejski.

CZĘŚĆ III

Rozdział I. **Ustroje współczesnych państw**

Temat 1. Monarchie i republiki

Uczeń potrafi:

- omówić klasyfikację form ustrojowych współczesnych państw,
- przedstawić formy głowy państwa (jednoosobowa lub kolegiatna) we współczesnych republikach,
- porównać sposoby wyboru głowy państwa we współczesnych republikach,
- scharakteryzować poszczególne typy współczesnych monarchii ze względu na pozycję głowy państwa – monarchię absolutną, konstytucyjną, parlamentarną,
- wymienić normy dotyczące sukcesji we współczesnych monarchiach,
- wyliczyć współczesne monarchie.

Temat 2. Władza ustawodawcza

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować funkcje legislatywy: ustrojodawczą, ustawodawczą, kontrolną i kreacyjną,
- przedstawić systemy bi- i unikameralne we współczesnym świecie,
- sformułować argumenty w dyskusji na temat zasadności systemów bi- i unikameralnego,
- omówić zasady funkcjonowania parlamentu,
- odszukać, zanalizować i zaprezentować informacje dotyczące pozycji ustrojowej parlamentu w wybranych państwach świata,
- wymienić rodzaje immunitetu parlamentarnego.

Temat 3. Władza wykonawcza

Uczeń potrafi:

- omówić modele władzy wykonawczej,
- wymienić funkcje głowy państwa,
- scharakteryzować funkcje kolegiatnego organu władzy wykonawczej,
- porównać typy relacji między głową państwa a rządem,
- porównać typy relacji między władzą wykonawczą a ustawodawczą.

Temat 4. Systemy polityczne

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować główne rozwiązania ustrojowe typowe dla
 - systemu parlamentarno-gabinetowego (Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej),
 - systemu kanclerskiego (Republika Federalna Niemiec),
 - systemu parlamentarno-prezydenckiego (Republika Francuska),
 - klasycznego systemu prezydenckiego (Stany Zjednoczone Ameryki),
- wskazać rozwiązania ustrojowe Rzeczypospolitej Polskiej charakterystyczne dla systemu
 - parlamentarno-gabinetowego,
 - kanclerskiego,
 - parlamentarno-prezydenckiego,
- scharakteryzować główne rozwiązania ustrojowe typowe dla systemów politycznych z zachwianym podziałem władzy:
 - systemu parlamentarno-komitetowego (Konfederacja Szwajcarska),
 - systemu superprezydenckiego (Federacja Rosyjska).

Rozdział II. System polityczny RP

Temat 1. Konstytucja RP

Uczeń potrafi:

- wymienić najważniejsze etapy częściowych zmian w konstytucji w latach 1989–1997,
- scharakteryzować specyfikę składu politycznego parlamentu wyłonionego w 1993 r.,
- opisać okoliczności uchwalenia *Konstytucji RP* z 2 kwietnia 1997 r.,
- zanalizować preambułę do *Konstytucji RP* z 1997 r.,
- wymienić cechy *Konstytucji RP* z 1997 r.,
- omówić konstytucyjne zasady ustroju III Rzeczypospolitej Polskiej: zasadę suwerenności narodu, trójpodziału władzy, państwa prawa, pluralizmu politycznego.

Temat 2. Procedury demokratyczne w Polsce

Uczeń potrafi:

- omówić zasady prawa wyborczego,
- porównać specyfikę wyborów prezydenckich, parlamentarnych, samorządowych, do Parlamentu Europejskiego,
- scharakteryzować procedury demokracji bezpośredniej – zasady przeprowadzania referendum i przeprowadzania obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej.

Temat 3. Sejm i Senat

Uczeń potrafi:

- przedstawić organizację pracy Sejmu RP i Senatu RP oraz strukturę obu izb,
- wymienić organy Sejmu RP i Senatu RP,
- podać imiona i nazwiska aktualnych marszałków obu izb polskiego parlamentu,
- scharakteryzować status posła i senatora: instytucję mandatu wolnego i immunitetu poselskiego,
- porównać funkcje i kompetencje obu izb polskiego parlamentu,
- określić pozycję ustrojową Zgromadzenie Narodowe i wymienić jego kompetencje,
- omówić zasady procesu legislacyjnego,
- porównać procedowanie ustawy zwykłej z przeprowadzaniem ustawy budżetowej oraz ustawy o zmianie *Konstytucji RP*,
- wytłumaczyć procedury uzyskiwania większości sejmowej (większość zwykła, bezwzględna i kwalifikowana, większość ustawowej liczby posłów),
- zaprezentować informacje na temat pozaustawodawczego znaczenia parlamentu, w tym umacniania przez ten organ więzi z Polonią i roli obu izb w kształtowaniu polskiej dyplomacji publicznej.

Temat 4. Prezydent RP

Uczeń potrafi:

- przedstawić pozycję ustrojową prezydenta RP,
- omówić kompetencje prezydenta RP,
- wyjaśnić funkcjonowanie i znaczenie zasady kontrasygnaty,
- wytłumaczyć pojęcie prerogatywy Prezydenta RP,
- podać przykłady prerogatyw prezydenta RP,
- scharakteryzować formy odpowiedzialności głowy państwa – mechanizm kontroli konstytucyjnej i karnej.

Temat 5. Rada Ministrów RP

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować pozycję ustrojową i kompetencje Rady Ministrów RP,
- przedstawić pozycję ustrojową i kompetencje Prezesa Rady Ministrów RP,
- omówić procedury powoływania Rady Ministrów,
- wymienić formy odpowiedzialności politycznej Rady Ministrów i poszczególnych członków Rady Ministrów,
- opisać mechanizm kontroli konstytucyjnej członków Rady Ministrów.

Temat 6. Sądy i trybunały

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić główne zasady funkcjonowania sądów i postępowania sądowego w Rzeczypospolitej Polskiej,
- przedstawić strukturę wymiaru sprawiedliwości,
- omówić strukturę i kompetencje: Sądu Najwyższego, Trybunału Stanu, Trybunału Konstytucyjnego, Krajowej Rady Sądownictwa.

Temat 7. Organy kontroli państwowej i ochrony prawa

Uczeń potrafi:

- omówić zasady funkcjonowania i kompetencje Najwyższej Izby Kontroli,
- wymienić kompetencje Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji oraz podać zasady wyboru jej członków,
- scharakteryzować strukturę i zadania Prokuratury.

Temat 8. Samorząd terytorialny

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić pojęcie „samorząd terytorialny”,
- opisać strukturę samorządu terytorialnego w Rzeczypospolitej Polskiej,
- przedstawić polskie tradycje samorządowe,
- omówić główne etapy odrodzenia samorządu terytorialnego w Polsce po 1989 r.,
- wskazać gminę, powiat i województwo, w których znajduje się jego szkoła i które są miejscem jego zamieszkania,
- wymienić główne zadania gminy, powiatu i województwa,
- scharakteryzować kompetencje organów stanowiących i wykonawczych jednostek samorządu terytorialnego,
- wyliczyć źródła dochodów samorządu terytorialnego: dochody własne, dotacje, subwencje,
- wskazać kierunki wydatków samorządu terytorialnego,
- odszukać, zanalizować i zaprezentować informacje na temat dochodów i wydatków własnych gminy oraz powiatu,
- przedstawić formy nadzoru nad działaniami organów samorządowych.

Temat 9. Finanse publiczne

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić pojęcie: „finanse publiczne”,
- scharakteryzować źródła dochodów budżetu państwa,
- przedstawić kierunki wydatków budżetowych w Rzeczypospolitej Polskiej.

Temat 10. Polityki publiczne

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić pojęcie „polityka publiczna”,
- wymienić rodzaje polityk publicznych,
- odszukać, zanalizować i zaprezentować informacje na temat założeń głównych polityk publicznych realizowanych w Polsce,
- scharakteryzować główne modele polityki gospodarczej państwa.

Rozdział III. Polska po 1989 r.

Temat 1. Spuścizna po PRL

Uczeń potrafi:

- wymienić główne cechy systemu politycznego w Polsce w okresie rządów komunistycznych,
- scharakteryzować przemiany społeczno-ekonomiczne i kulturowe w Polsce w okresie komunizmu,
- sformułować argumenty w dyskusji dotyczącej oceny okresu rządów komunistycznych w Polsce.

Temat 2. Transformacja ustrojowa

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić pojęcia: „wojna na górze”, „gruba kreska”, „przyspieszenie”,
- wymienić najważniejsze wydarzenia związane z przełomem 1989 r. w Polsce,
- scharakteryzować spór polityczny w Polsce po 1989 r. dotyczący sposobów pozbycia się dziedzictwa komunizmu,
- sformułować argumenty w dyskusji na temat oceny sposobu pozbycia się dziedzictwa komunistycznego Polsce,
- przedstawić wizję budowy „trzeciej niepodległości” przedstawioną w 1991 r. przez św. Jana Pawła II.

Temat 3. Partie polityczne

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić pojęcie „partia polityczna”,
- zanalizować regulacje prawne dotyczące systemu partyjnego w Rzeczypospolitej Polskiej,
- omówić główne etapy odbudowy wielopartyjnego życia politycznego w Polsce po 1989 r.,
- scharakteryzować zmiany systemu finansowania partii politycznych po 1989 r.,
- sformułować argumenty w dyskusji dotyczącej systemu finansowania partii politycznych w Polsce,
- wymienić ugrupowania polityczne reprezentowane w parlamencie Rzeczypospolitej Polskiej,
- zanalizować dokumenty programowe ugrupowań politycznych reprezentowanych w Rzeczypospolitej Polskiej,
- odszukać, zanalizować i zaprezentować informacje na temat głównych postaci polskiej sceny politycznej – liderów ugrupowań politycznych reprezentowanych w parlamencie Rzeczypospolitej Polskiej.

Temat 4. Przemiany gospodarcze

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić pojęcia: „prywatyzacja”, „reprivatyzacja”, „powszechne uwłaszczenie”,
- wymienić główne założenia systemu gospodarczego PRL-u,
- scharakteryzować podstawowe zmiany przeprowadzone w ramach transformacji gospodarczej w Polsce po 1989 r.,
- dokonać bilansu społecznej, gospodarczej i kulturowej transformacji dokonanej w Polsce po 1989 r.,
- sformułować argumenty w dyskusji dotyczącej konsekwencji społeczno-ekonomicznych transformacji gospodarczej.

Temat 5. Postkomunizm

Uczeń potrafi:

- omówić postkomunizm jako zjawisko polityczne i gospodarcze w Polsce,
- porównać zjawisko postkomunizmu w Polsce i w innych państwach dawnego bloku wschodniego,
- wyjaśnić pojęcia: „uwłaszczenie nomenklatury”, „kapitalizm polityczny”, „sejmowa komisja śledcza”,
- zaprezentować informacje na temat przyczyn, przejawów i konsekwencji uwłaszczenia nomenklatury i zjawiska kapitalizmu politycznego w Polsce po 1989 r.,
- scharakteryzować rządy postkomunistyczne w Polsce w latach 1993–1997 i 2001–2005,
- przedstawić przyczyny, przejawy i skutki zjawiska korupcji w Polsce po 1989 r.

Temat 6. Polska w XXI w.

Uczeń potrafi:

- wskazać kierunki przemian politycznych, społecznych i gospodarczych w Polsce w XXI w.,
- omówić główne wątki debaty i sporu politycznego w Polsce po ujawnieniu „afery Rywina”,

- odszukać, zanalizować i zaprezentować informacje na temat najważniejszych konfliktów politycznych w Rzeczypospolitej Polskiej po 2005 r.,
- sformułować argumenty w debatach dotyczących wybranych współczesnych problemów Rzeczypospolitej Polskiej.

CZĘŚĆ IV

Rozdział I. Współczesny świat

Temat 1. Koniec zimnej wojny

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić pojęcia: „zimna wojna”, „koniec historii”, „demokracja bez wartości”,
- omówić przyczyny i uwarunkowania transformacji w Europie Środkowej,
- wymienić najważniejsze wydarzenia związane z procesem transformacji w Europie Środkowej,
- wytłumaczyć znaczenie przemian politycznych w Polsce dla procesu transformacji w Europie Środkowej,
- scharakteryzować proces zjednoczenia Niemiec,
- przedstawić proces rozpadu ZSRS,
- opowiedzieć o procesie rozpadu Czechosłowacji,
- porównać położenie geopolityczne Polski przed i po transformacji w Europie Środkowej,
- wymienić konsekwencje geopolityczne zakończenia zimnej wojny.

Temat 2. Współczesna państwa niedemokratyczne

Uczeń potrafi:

- odszukać, zanalizować i zaprezentować informacje na temat państw kierujących się po 1989 r. ideologią komunistyczną (Korea Północna, Chiny, Kuba),
- scharakteryzować ustrój polityczny, sytuację społeczno-ekonomiczną oraz pozycję międzynarodową państw kierujących się po 1989 r. ideologią komunistyczną,
- porównać pozycję obywatela w państwach demokratycznych i w państwach komunistycznych,
- omówić reżimy autokratyczne w Europie, Afryce i Azji.

Temat 3. Ład międzynarodowy

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić pojęcia: „ład międzynarodowy”, „nowy ład światowy”,
- scharakteryzować I wojnę w Zatoce Perskiej, w tym formy i konsekwencje zaangażowania Polski,
- wytłumaczyć, na czym polegała amerykańska strategia „partnerstwa w przywództwie” z Niemcami,
- omówić zmiany układu sił na świecie w XXI w. – przyczyny i przejawy globalnego wzrostu znaczenia Chin oraz agresywnej polityki Rosji na arenie międzynarodowej.

Temat 4. Konflikty i terroryzm

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić pojęcia: „ludobójstwo”, „terroryzm”, „wojna hybrydowa”, „cyberwojna”,
- wskazać konflikty zbrojne o największej intensywności i znaczącym wpływie na sprawy międzynarodowe w XXI w.
- odszukać, zanalizować i zaprezentować informacje na temat ludobójstwa w Rwandzie (1994 r.) i Srebrenicy (1995 r.),
- wyjaśnić przyczyny i uwarunkowania ludobójstwa w Rwandzie (1994 r.) i Srebrenicy (1995 r.),
- odszukać, zanalizować i zaprezentować informacje na temat wojny z terroryzmem oraz wojen hybrydowych i cyberwojen,

- scharakteryzować formy zagrożeń w cyberprzestrzeni i sposoby przeciwdziałania tym niebezpieczeństwom,
- omówić konflikt na Ukrainie w kontekście problemów dotyczących wojny hybrydowej i cyberwojen.

Temat 5. Problemy globalne

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować globalizację i jej konsekwencje,
- omówić tendencje deglobalizacyjne,
- odszukać, zanalizować i zaprezentować informacje na temat przejawów i skali dysproporcji w rozwoju społeczno-ekonomicznym współczesnego świata,
- zanalizować materiał statystyczny (tabele, wykresy, schematy) ilustrujący skalę dysproporcji w rozwoju społeczno-ekonomicznym współczesnego świata,
- wyliczyć przyczyny i skutki dysproporcji w rozwoju społeczno-ekonomicznym współczesnego świata,
- przedstawić przyczyny, przejawy i konsekwencje kryzysów surowcowo-energetycznych we współczesnym świecie,
- odszukać, zanalizować i zaprezentować wiadomości dotyczące zmian klimatu na Ziemi i ich konsekwencji,
- wskazać przypadki prześladowań religijnych na świecie,
- odszukać, zanalizować i zaprezentować informacje na temat sposobów rozwiązywania globalnych problemów współczesnego świata.

Rozdział II. Polityka zagraniczna Polski

Temat 1. Kierunki polityki zagranicznej

Uczeń potrafi:

- wymienić główne wyzwania, które stały przed polską polityką zagraniczną w latach 90. XX w.,
- scharakteryzować położenie geopolityczne Rzeczypospolitej Polskiej u progu XXI w. z uwzględnieniem wynikających z niego szans, wyzwań, zagrożeń,
- omówić zmiany zachodzące w sytuacji geopolitycznej Polski w XXI w.,
- przedstawić wpływ polityki rosyjskiej na położenie geopolityczne Polski w XXI w.,
- wyliczyć priorytety i zadania polskiej polityki zagranicznej w XXI w.

Temat 2. Aktywność na arenie międzynarodowej

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować działania Polski na forum organizacji międzynarodowych: ONZ i jej agend wyspecjalizowanych, OECD, Rady Europy,
- odszukać, zanalizować i zaprezentować informacje na temat udziału Wojska Polskiego w misjach pokojowych ONZ (np. na obszarze byłej Jugosławii, na Bliskim Wschodzie),
- odszukać, zanalizować i przedstawić wiadomości dotyczące zaangażowania rządu polskiego i organizacji pozarządowych w pomoc
 - osobom prześladowanym na całym świecie z powodu swojego wyznania,
 - ofiarom wojen domowych (Syria, Afganistan),

Temat 3. Polska w NATO

Uczeń potrafi:

- wymienić główne etapy procesu wejścia Polski w struktury euroatlantyckie,

- scharakteryzować przyczyny, uwarunkowania i skutki procesu integracji Polski z Organizacją Traktatu Północnoatlantyckiego,
- przedstawić uwarunkowania, priorytety i formy aktywności NATO we współczesnym świecie,
- omówić polskie inicjatywy na forum NATO,
- zaprezentować wiadomości na temat udziału Wojska Polskiego w misjach NATO,
- wyjaśnić znaczenie obecności Polski w strukturach NATO dla bezpieczeństwa państwa i całego regionu Europy Środkowej.

Temat 4. Współpraca w regionie

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować formy regionalnej współpracy w Europie Środkowej, w których uczestniczy Polska – Grupa Wyszehradzka (V4), Trójmorze – z uwzględnieniem celów, formy współpracy, znaczenia stosunków,
- odszukać, zanalizować i zaprezentować informacje na temat aktywności Polski w różnych formach regionalnej współpracy w Europie Środkowej,
- wymienić determinanty polskich relacji politycznych, społeczno-ekonomicznych i kulturowych z Ukrainą i Białorusią,
- omówić transformację celów, instrumentów i treści polskiej polityki zagranicznej w relacjach z Ukrainą i Białorusią.

Rozdział III. Unia Europejska

Temat 1. Integracja europejska

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić kulturowe i historyczne podwaliny jedności europejskiej,
- wymienić czynniki sprzyjające integracji europejskiej po II wojnie światowej,
- wyliczyć i wskazać na mapie państwa członkowskie Unii Europejskiej,
- scharakteryzować etapy integracji europejskiej po 1989 r. – od traktatu z Maastricht do traktatu lizbońskiego,
- omówić główne zasady integracji europejskiej po 1945 r.: subsydiarność, swobodę przepływu osób, towarów, usług i kapitału,
- zanalizować wybrane fragmenty źródeł prawa pierwotnego Unii Europejskiej.

Temat 2. Organy Unii Europejskiej

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować strukturę i funkcje głównych organów Unii Europejskiej,
- odszukać, zanalizować i zaprezentować informacje na temat
 - osób kierujących głównymi organami Unii Europejskiej,
 - form aktywności wybranego organu Unii Europejskiej,
- wymienić największe siły polityczne reprezentowane w Parlamencie Europejskim.

Temat 3. Mechanizmy funkcjonowania Unii Europejskiej

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować przebieg procesów decyzyjnych w Unii Europejskiej,
- wymienić zasady funkcjonowania jednolitego rynku wewnętrznego Unii Europejskiej,
- wyjaśnić, na czym polega obywatelstwo Unii Europejskiej,
- wyliczyć zasady funkcjonowania unii gospodarczej i walutowej,
- odszukać, zanalizować i zaprezentować informacje na temat wybranej wspólnej polityki Unii

Europejskiej,

- omówić założenia i instrumenty europejskiej polityki klimatycznej oraz jej konsekwencje gospodarcze i społeczne.

Temat 4. Budżet Unii Europejskiej

Uczeń potrafi:

- wskazać źródła dochodów i kierunki wydatków budżetowych Unii Europejskiej,
- scharakteryzować cele i instrumenty europejskiej polityki spójności,
- odszukać, zanalizować i zaprezentować informacje na temat głównych funduszy unijnych (EFRR, EFS, FS, EFRROW, EFMR).

Temat 5. Polska w Unii Europejskiej

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować determinanty procesu integracji Polski z Unią Europejską,
- wymienić główne etapy procesu integracji Polski z Unią Europejską,
- przedstawić konsekwencje prawne, społeczno-ekonomiczne i kulturowe procesu integracji Polski z Unią Europejską,
- sformułować argumenty w dyskusji dotyczącej oceny procesu integracji Polski z Unią Europejską,
- odszukać, zanalizować i zaprezentować informacje na temat aktywności i postaw polskich polityków w Parlamencie Europejskim i pozostałych organach i instytucjach Unii Europejskiej,
- odszukać, zanalizować i przedstawić wiadomości dotyczące wykorzystania funduszy europejskich przez Polskę na poziomie regionalnym i centralnym.

V. Procedury osiągnięcia celów edukacyjnych

Procedury stosowane w procesie nauczania przedmiotu *wiedza o społeczeństwie* powinny uwzględniać:

- poziom wiedzy i umiejętności uczniów,
- wymagania ogólne i szczegółowe zawarte w podstawie programowej,
- cele programu nauczania.

Realizacja celów kształcenia i wymagań zawartych w podstawie programowej nakłada na nauczycieli przedmiotu konieczność zastosowania – obok tradycyjnych metod i technik nauczania – form pracy, które w efektywny i atrakcyjny sposób umożliwią włączenie uczniów w życie lokalnej społeczności, nauczą ich efektywnej współpracy w grupie, szacunku wobec innych, samodzielnego i niezależnego myślenia oraz wyrażania swoich poglądów, poszukiwania i krytycznego analizowania informacji, a także wpoją im szacunek dla wartości związanych z polskim dziedzictwem kulturowym.

POLECANE METODY, TECHNIKI I FORMY PRACY

Projekt edukacyjny

Projekt edukacyjny polega na samodzielnej, odpowiednio zaplanowanej pracy uczniów nad zadaniem lub problemem. Najczęściej są to działania zespołowe, ale nie należy wykluczać możliwości projektów indywidualnych. Nauczyciel może wdrożyć projekt polegający na podjęciu działania na rzecz środowiska lokalnego (np. szkoły, gminy), tworzeniu autorskich dzieł (np. filmów, spotów, reportaży, wywiadów, plakatów, komiksów, ulotek, wierszy) dotyczących wybranego problemu czy przeprowadzaniu badań różnego rodzaju – gromadzeniu i prezentowaniu informacji na wybrany temat.

Projekt edukacyjny wymaga od nauczyciela:

- zaproponowania uczniom tematu zgodnego z podanymi w podstawie programowej obszarami tematycznymi, dostosowanego do możliwości uczniów i wywołującego ich zainteresowanie,
- sformułowania celów projektu w języku zrozumiałym dla uczniów,
- określenia kryteriów ewaluacji projektu (czynników, które pozwolą ustalić, czy założone cele zostały osiągnięte),
- zredagowania kryteriów oceny realizacji projektu przez zespół i poszczególnych uczniów,
- wsparcia uczniów na etapie tworzenia harmonogramu projektu i listy zadań,
- pomocy uczniom w ustaleniu, jakie wydarzenie będzie finałem projektu oraz form prezentacji wyników pracy zespołów,
- określenia zasad monitorowania pracy uczniów,
- powołania zespołów zadaniowych i ustalenia zasad współpracy w nich,
- opracowania form dokumentacji realizacji projektu, np. karty projektu.

Projekt edukacyjny jest metodą, która umożliwia uczniom:

- kształtowanie umiejętności wskazanych w podstawie programowej,
- wykorzystywanie informacji z różnych obszarów wiedzy szkolnej i pozaszkolnej,
- definiowanie i rozwiązywanie problemów,
- zdobywanie wiedzy i różnorodnych umiejętności,
- doskonalenie kompetencji komunikacyjnych,
- rozwój umiejętności skoordynowanego działania w grupie,
- kształtowanie postaw obywatelskich i poszukiwanie ważnych w życiu wartości,
- lepsze poznanie samego siebie.

Należy pamiętać, że prowadzenie konsultacji z uczniami na etapie przygotowawczym projektu i ich udział w jego zaplanowaniu zwiększają siłę oddziaływania edukacyjnego. Podnoszą gotowość uczniów do aktywnego i konstruktywnego zaangażowania się w wykonywane działania i przyjęcia odpowiedzialności za końcowy efekt projektu.

Dyskusja i debata

Wśród kompetencji komunikacyjnych, niezbędnych do funkcjonowania we współczesnych społeczeństwach demokratycznych, niezwykle ważną rolę odgrywa umiejętność dyskusowania, argumentowania, prezentowania własnego stanowiska. Udział w dyskusji kształtuje:

- zdolność rozumienia oraz wyrażania pojęć, myśli i uczuć, a także prezentowania faktów i opinii w różnorodnych kontekstach społecznych i kulturowych,
- odporność oraz umiejętność radzenia sobie z niepewnością i stresem.

Prawidłowo prowadzona dyskusja jest jednym z najskuteczniejszych sposobów rozwiązywania konfliktów oraz poszukiwania powszechnie akceptowanych rozwiązań problemów społecznych, politycznych czy naukowych.

Kształtowanie umiejętności dyskusowania i debatowania jest jednym z najtrudniejszych i najważniejszych zadań edukacyjnych, z którymi powinien zmierzyć się nauczyciel przedmiotu *wiedza o społeczeństwie*. Zadaniem nauczyciela jest sformułowanie tematu i planu dyskusji, wybranie rodzaju debaty, a także określenie zasad obowiązujących uczestników oraz monitorowanie jej przebiegu. Dyskusja prowadzona na zajęciach wiedzy o społeczeństwie lub toczona na forum szkoły powinna być poprzedzona merytorycznym przygotowaniem uczniów, co jest okazją do nauki wyszukiwania, selekcji i oceny informacji, a także krytycznej analizy źródeł.

Nauczyciel jako moderator dyskusji powinien stworzyć warunki, które umożliwią uczniom samodzielne poszukiwania intelektualne i prezentowanie własnego zdania w atmosferze tolerancji światopoglądowej. Należy jednak pamiętać, że prowadzący powinien również korygować tok

myślenia uczniów jako uczestników dyskusji, podkreślać etyczne aspekty omawianych zagadnień i wypowiedzanych sądów. Zadaniem nauczyciela jest bowiem nie tylko podkreślanie znaczenia wolności słowa, lecz także odpowiedzialności za słowo.

Uczestnicy dyskusji powinni:

- odnosić się z szacunkiem i otwartością do pozostałych,
- uważnie słuchać wypowiedzi innych osób,
- unikać bezpośredniej krytyki uczestników dyskusji – należy odnosić się jedynie do treści ich wystąpień, oceniać poglądy, argumenty, stanowiska,
- budować krótkie, jasne wypowiedzi, powiązane treściowo z podanym tematem,
- panować nad emocjami,
- dbać o kulturę słowa.

Debata za i przeciw

Uczestnicy debaty zostają podzieleni na dwa zespoły: przeciwników i obrońców postawionej tezy. Podziału można dokonać w sposób losowy lub pozwolić uczniom samodzielnie wybrać stanowisko. Debatujące strony przedstawiają argumenty, które pozwolą dostrzec różne aspekty analizowanego zagadnienia.

Dyskusja panelowa

Uczestnicy dyskusji zostają podzieleni na dwie grupy:

- panel, czyli uczniów wcielających się w role ekspertów, prezentujących różne kwestie związane z omawianym tematem,
- audytorium, czyli obserwatorów, którzy słuchają wystąpień ekspertów.

Dyskusja panelowa składa się z dwóch etapów: pierwszy polega na wymianie zdań w gronie ekspertów, a drugi – na rozmowie z udziałem publiczności. Obserwatorzy mogą zadawać ekspertom pytania, komentować ich wypowiedzi oraz wyrażać własne opinie.

Dyskusja plenarna

Uczestnicy dyskusji w swobodny sposób wymieniają poglądy na podany przez moderatora temat. W szkole ponadpodstawowej funkcję prowadzącego może pełnić zarówno nauczyciel, jak i uczeń. Ten rodzaj dyskusji stawia przed moderatorem następujące zadania:

- utrzymanie porządku i nadzorowanie toku rozmowy,
- wyciąganie wniosków, puentowanie wypowiedzi, inicjowanie kolejnych wątków dyskusji.

Dyskusja z udziałem zaproszonego gościa

Gościem, ekspertem w danej dziedzinie powinna być osoba – np. policjant, sędzia, radny, poseł, dyrektor szkoły, szkolny rzecznik praw ucznia, pracownik urzędu pracy, dziennikarz, osoba z organizacji pozarządowej – która przybliży młodzieży praktyczne aspekty problemu wskazanego w podstawie programowej. Spotkanie może składać się z dwóch części:

- krótkiej prelekcji wygłoszonej przez zaproszoną osobę,
- odpowiedzi gościa na zadawane przez uczniów pytania i rozmowy na forum klasy.

Debata oksfordzka

Ten rodzaj debaty jest sformalizowany: liczba uczestników, kolejność i czas trwania wystąpień, charakter wypowiedzi, a nawet aranżacja sali, w której odbywa się spotkanie, są ściśle określone. Jego uczestnicy dyskutują, przyjmując za punkt wyjścia podaną tezę. O tym, czy mają jej bronić, czy też

próbować ją obalić, dowiadują się tuż przed rozpoczęciem debaty. Muszą więc być przygotowani do argumentowania i kontrargumentowania z uwzględnieniem różnych perspektyw, z jakich można ująć dane zagadnienie. Uporządkowany przebieg dyskusji pomaga opanować emocje i utrzymać odpowiedni poziom wypowiedzi. Metoda debaty oksfordzkiej ma w Polsce wieloletnią tradycję, a w ostatnim czasie jej popularność rośnie, czego dowodem są krajowe turnieje i konkursy debat.

Przydatne linki:

- <https://courtwatch.pl/fundacja/biezace-projekty/turniej-debat/>
- <http://www.obudzswojpotencjal.pl/pierwsza-edycja-konkursu-debat-oksfordzkich/>
- <https://wnpid.amu.edu.pl/szkola/debaty-oksfordzkie/>

Wycieczka edukacyjna

Wycieczka edukacyjna jest jedną z najbardziej atrakcyjnych i efektywnych form pracy z uczniami. Stanowi konieczny warunek wdrażania młodzieży do aktywnego udziału w życiu społeczności lokalnej, poznawania jej tradycji, zwyczajów, historii. Odwiedzanie przez młodzież jednostek sektora publicznego (np. urzędu gminy) czy siedzib różnego rodzaju stowarzyszeń, fundacji, organizacji pozarządowych wzbogaca jej wiedzę w zakresie funkcjonowania samorządu terytorialnego i społeczeństwa obywatelskiego, przyczynia się również do budowania prawidłowych relacji obywatel – urząd.

Wycieczka szkolna wymaga właściwego zaplanowania, a jej organizacja musi być zgodna z obowiązującym prawem oświatowym. Nauczyciel powinien określić temat i cele edukacyjne przedsięwzięcia. Najlepsze efekty przynosi włączenie uczniów w proces przygotowania wycieczki i wyznaczenie im zadań, które wykonają w czasie jej trwania. Takie przykładowe zadania to:

- zebranie informacji i uzupełnienie przygotowanych przez nauczyciela kart pracy,
- wypełnienie formularzy urzędowych,
- przeprowadzenie wywiadów ze wskazanymi przez nauczyciela osobami,
- przygotowanie fotograficznej lub filmowej dokumentacji wycieczki,
- zarejestrowanie, a następnie zanalizowanie przebiegu obrad czy spotkania,
- wprowadzenie elementów symulacji i wcielania się w rolę.

Końcowym etapem wycieczki jest jej podsumowanie i wykorzystanie zgromadzonych materiałów do uporządkowania wiedzy i utrwalenia umiejętności.

Wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnej

Umiejętność krytycznego i odpowiedzialnego korzystania z nowych mediów oraz efektywnego ich wykorzystywania do nauki, pracy i udziału w życiu społecznym jest kompetencją kształtowaną przez wszystkich nauczycieli na każdym etapie edukacyjnym. Wychowanie do sprawnego poruszania się w przestrzeni medialnej szczególną rolę odgrywa jednak w dydaktyce wiedzy o społeczeństwie.

Samodzielne znajdowanie i wykorzystywanie informacji na temat życia społecznego i publicznego jest jedną z kluczowych umiejętności wskazanych w podstawie programowej wiedzy o społeczeństwie. Osiągnięcie tego celu wymaga wykorzystywania w procesie edukacyjnym technologii informacyjnych, ze szczególnym uwzględnieniem komputerów, smartfonów i internetu. Oznacza to, że nauczyciele wiedzy o społeczeństwie powinni sprawnie obsługiwać różne urządzenia, systemy i programy, być aktywnymi użytkownikami internetu oraz posiadać wiedzę, która pozwoli im uczynić z uczniów świadomych uczestników kultury cyfrowej, wykazujących się dojrzałą, odpowiedzialną postawą i wyznających odpowiednie wartości. W procesie dydaktycznym należy położyć nacisk na kompetencje, które pozwolą uczniom w sposób celowy korzystać z internetu, selekcjonować

i hierarchizować źródła, oceniać wartość informacji oraz rozpoznawać przemoc, oszustwa i manipulacje w cyberprzestrzeni.

Uczniowie na lekcjach wiedzy o społeczeństwie powinni uzyskać wiedzę na temat:

- zastosowania technologii informacyjnych do zdobywania informacji o polityce i społeczeństwie,
- aktywnego uczestniczenia w życiu publicznym, włączenia społecznego, współpracy z innymi osobami,
- krytycznego korzystania ze źródeł informacji i właściwej oceny danych,
- prawidłowego zarządzania udostępnianymi treściami, danymi oraz tożsamościami cyfrowymi,
- zasad ochrony prywatności i bezpieczeństwa w sieci, etycznego i odpowiedzialnego stosowania narzędzi cyfrowych,
- norm kulturalnego wypowiedzania się w sieci z poszanowaniem innych użytkowników internetu.

Burza mózgów

Burza mózgów to jedna z metod twórczego rozwiązywania problemów przez zespół. Członkowie grupy zgłaszają i zapisują pomysły na rozwiązanie podanego problemu. Metoda burzy mózgów wymaga:

- uruchomienia kreatywności i wyobraźni,
- zgłaszania jak największej liczby pomysłów,
- odrzucenia uprzedzeń, otwartości na nieszablonowe pomysły i rozwiązania.

Drzewo decyzyjne

Drzewo decyzyjne to sposób na graficzne zapisanie analizy zagadnienia i podjęcie racjonalnej decyzji indywidualnej lub grupowej. Umożliwia zaprezentowanie proponowanych rozwiązań problemu – potencjalnych decyzji oraz ich konsekwencji (korzyści i niebezpieczeństw). Metoda ułatwia definiowanie celów i wartości, które wpływają na dokonywanie wyborów w różnych sprawach.

Metaplan

Metaplan to graficzny, skrócony zapis dyskusji prowadzonej przez uczniów. Ta metoda jest szczególnie przydatna przy analizowaniu zagadnień budzących emocje oraz rozwiązywaniu konfliktów. Metaplan wymaga od uczestników zajęć odpowiedzi na trzy pytania dotyczące wskazanego problemu:

- *Jak jest?*,
- *Jak powinno być?*,
- *Dlaczego nie jest tak, jak być powinno?*.

Następnie zadaniem uczniów jest sformułowanie końcowych wniosków i sugerowanych rozwiązań.

Analiza SWOT

Analiza SWOT to metoda pracy odwołująca się do zasad analizy strategicznej. Pozwala ocenić szanse powodzenia różnego rodzaju przedsięwzięć. Może być stosowana do badania problemów związanych z funkcjonowaniem człowieka lub grupy społecznej. Rozważając dany projekt, pomysł albo rozwiązanie uczniowie koncentrują się na czterech kluczowych kwestiach:

- mocnych stronach projektu,
- słabych stronach projektu,
- szansach wynikających z uwarunkowań zewnętrznych,
- zagrożeniach wynikających z uwarunkowań wewnętrznych.

Symulacja i odgrywanie ról

Symulacje i odgrywanie ról to działania edukacyjne polegające na imitowaniu przez uczniów zachowań i postaw w określonych sytuacjach społecznych. Uczestnicy mogą wcielać się w rolę radnych, stron postępowania sądowego, osób poszukujących pracy, uczestników konfliktu społecznego lub negocjacji. W ten sposób odtwarzają określone zjawiska i procesy społeczne. Celem symulacji jest nie tylko ukazanie specyfiki procesu, lecz także wyzwań i emocji, które mu towarzyszą, oraz zderzenie uczniów z realnymi problemami.

Udział w dramach, w tym korzystanie z gier symulacyjnych, wyzwala kreatywność uczniów, umożliwia im eksperymentowanie, doświadczanie i – co ważne – poszukiwania oraz naukę na błędach, która jest niezwykle ważnym elementem nowoczesnej edukacji.

Aby poprawnie przeprowadzić symulację, należy pamiętać o:

- przedstawieniu uczestnikom celu, zasad, tematu, sekwencji zdarzeń i zakresu podejmowanych działań oraz charakteru poszczególnych ról,
- przekazaniu uczniom wiedzy potrzebnej do odtworzenia i analizy danego procesu,
- wyciszeniu emocji uczestników dramy i rozładowaniu napięcia w grupie, co jest szczególnie istotne przy grach symulacyjnych uruchamiających mechanizm rywalizacji. Po zakończeniu dramy nauczyciel powinien pomóc uczniom „wyjść z roli”.

Nauczyciel w trakcie trwania symulacji powinien być jej uważnym obserwatorem. Jego zadaniem jest doradzanie uczniom oraz dbałość o atmosferę bezpieczeństwa w grupie. Koniecznym elementem metody symulacji jest podsumowanie – omówienie wydarzeń i opisanie towarzyszących im emocji.

Praca z wykorzystaniem materiału źródłowego

W nauczaniu wiedzy o społeczeństwie należy wykorzystywać również tradycyjne metody, zwłaszcza pracę z materiałem źródłowym. Pozwala ona zanalizować różnorodne przekazy: teksty narracyjne (np. artykuły publicystyczne, popularnonaukowe) i normatywne (np. źródła powszechnie obowiązującego prawa w Polsce, akty prawa miejscowego), źródła ikonograficzne (np. schematy, plakaty, rysunki satyryczne, zdjęcia, mapy, filmy) oraz źródła statystyczne (tabele, wykresy, kartogramy).

W przypadku tekstów (zwłaszcza narracyjnych) i ikonografii prawidłowa analiza źródła wymaga zbudowania przez nauczyciela lub uczniów listy krytycznych pytań. Oto przykładowe:

- *Kto jest autorem źródła?* (dane personalne, doświadczenie, dorobek zawodowy, pełnione funkcje, miejsce pracy),
- *Gdzie i kiedy powstało źródło, jakie były czas i miejsce publikacji?*,
- *Kto jest potencjalnym odbiorcą przekazu? Do kogo źródło było adresowane?*,
- *Jakim celem kierował się autor źródła?*,
- *Czy materiał zawiera elementy perswazji i manipulacji? Jaki mają one charakter?*.

Zarówno dobór materiału, jak i forma oraz liczba pytań muszą być dostosowane do możliwości percepcyjnych odbiorców. Interpretacja źródła powinna zostać poprzedzona odpowiedziami uczniów na szereg pytań pomocniczych, ułatwiających zrozumienie przekazu. Należy pamiętać, że uczniom może brakować wielu umiejętności czy wiedzy (znajomości kontekstów, symboli, kodów kulturowych) niezbędnych do pełnej analizy materiału źródłowego. Zdiagnozowanie takich sytuacji i udzielenie wyjaśnień przez nauczyciela jest warunkiem prawidłowego zinterpretowania danego przekazu.

VII. Materiały pomocnicze

Polecana literatura

- *Będę świadkiem w sądzie*, <http://fdn.pl/bede-swiadkiem-w-sadzie>.
- T. Chauvin, T. Stawecki, P. Winczorek, *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2021.
- *Dekada Polski w Unii Europejskiej, Wybrane problemy ekonomiczno-społeczne*, red. K. Przybylska, Warszawa 2015.
- *Jak być patriotą?*, „Znak” (4) 2002.
- W. Jakubowski, *Społeczna natura człowieka*, seria: *Biblioteka Wiedzy o Polityce*, Warszawa 1999.
- Ł. Jureńczyk, *Polska w Sojuszu Północnoatlantyckim: Wojsko Polskie w operacjach reagowania kryzysowego NATO*, Bydgoszcz 2016.
- M. Kallas, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1999.
- *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś, Lublin 2021.
- N. Radosh, M. Łakomecki, *Przychodzi uczeń do prawnika*, https://ms.gov.pl/Data/Files/_public/edukacja-prawna/czesc-gimnazjalna_2.pdf.
- A. Rothert, *Cybernetyczny porządek polityczny*, Warszawa 2005.
- *Systemy polityczne. Podręcznik akademicki*, red. M. Bankowicz, B. Kosowska-Gąstoł, t. 1–2, Kraków 2019.

Publikacje internetowe

- Centrum Analiz Ekonomiczno-Społecznych: <https://www.case-research.eu/pl>
- Centrum Stosunków Międzynarodowych: <https://csm.org.pl/>
- Instytut Adama Mickiewicza: <https://iam.pl/pl>
- Instytut Pamięci Narodowej: <https://ipn.gov.pl/>
- Narodowy Instytut Dziedzictwa: <https://nid.pl/>
- Ośrodek Studiów Wschodnich: <https://www.osw.waw.pl/pl>
- Polski Instytut Spraw Międzynarodowych: <https://www.pism.pl/>